

Мюнхен
Роберт Харріс

Бест

На перший погляд цей роман виглядає як детектив, але його сюжет заснований на подіях, що реально відбувалися в Мюнхені 1938 року, коли Другу світову війну було відсунуто на рік...

Прем'єр-міністр Англії Чемберлен домагається від Гітлера згоди на зустріч, щоб досягти компромісу в питаннях щодо подальших змін в Європі. Молодий співробітник Міністерства закордонних справ Великої Британії Х'ю Легат потрапляє до делегації Чемберлена і в Мюнхені зустрічає свого старого знайомого по Оксфорду – Пауля фон Хартманна, який працює в Міністерстві закордонних справ Німеччини. Пауль не згоден з політикою Гітлера і входить до антигітлерівської коаліції. Йому вдається здобути важливий документ, підписаний фюрером, де сказано, що той найближчим часом планує розв'язати війну в Європі... Але велика політика – темна і брудна справа, тому важко було очікувати, що Паулю повірять. Здається, мир в Європі залежить від того, як будуть діяти Хартманн і Легат...

Роберт Харріс

Мюнхен

Robert Harris

MUNICH

Copyright © Canal K 2017

Map copyright © Gemma Fowlie 2017

'The Lambeth Walk' (from Me And My Girl) Words by Douglas Furber & Arthur Rose; Music by Noel Gay.

Copyright © 1937 Chester Music Limited trading as Cinephonic Music Company, worldwide rights except the United Kingdom, Ireland, Australia, Canada, South Africa and all so called reversionary rights territories where the copyright © is held jointly by Chester Music Limited trading as Cinephonic Music Company and Chester Music Limited trading as Richard Armitage Music and except the USA where the copyright © is held by Chester Music Limited trading as Richard Armitage Music. All Rights Reserved. International Copyright Secured. Used by permission of Chester Music Limited trading as Cinephonic Music Co and Chester Music Limited trading as Richard Armitage Music.

Robert Harris has asserted his right under the Copyright, Designs and Patents Act, 1988, to be identified as the author of this work.

This is a work of fiction. Names and characters are the product of the author's imagination and any resemblance to actual persons, living or dead, is entirely coincidental.

Серія «Бест» заснована у 2019 році

Переклад з англійської Леся Герасимчука

Художник-оформлювач М. С. Мендор

© Robert Harris, 2018

© Лесь Герасимчук, переклад українською, 2021

© М. С. Мендор, художнє оформлення, 2021

© Видавництво «Фоліо», марка серії, 2019

* * *

Присвячується Матильді

Нам варто завжди пам'ятати:

те, що нині вважається минулим,

колись вважалося майбутнім.

Ф. В. Мейтленд, історик (1850–1906)

Нам треба було почати війну в 1938 році...

Вересень 1938-го був найсприятливішим часом.

Адольф Гітлер, лютий 1945 року

День перший

1

У вівторок, 27 вересня 1938 року, за кілька хвилин до першої години дня містера Г'ю Легата з дипломатичної служби Його Величності провели за столик поряд з високим – від підлоги до стелі – вікном ресторану «Ріц» у Лондоні. Він замовив пів пляшки шампанського «Дом Периньон» урожаю 1921 року, що йому було задорого, розгорнув випуск «Таймс» на сімнадцятій сторінці та втретє почав перечитувати промову, виголошену напередодні ввечері Адольфом Гітлером у берлінському Шпортпаласті.

ВИСТУП ГЕРА ГІТЛЕРА

ОСТАННЯ ПРОПОЗИЦІЯ ПРАЗІ

МИР ЧИ ВІЙНА?

Час від часу Легат поглядав через увесь зал на входні двері. Може, йому просто здавалося, але відвідувачі й навіть офіціанти, які сновигали між стільцями з матово-рожевою оббивкою, були якісь незвично пригнічені. Не чулося сміху. За товстим листовим склом сорок – п'ятдесят робітників, що деякі з них через вологість пороздягалися до пояса, безшумно копали в Грін-парку вузькі траншеї.

Ні в кого в усьому світі тепер не повинно залишитися сумнівів, що це говорить не одна людина, не один лідер, але увесь німецький народ. Я знаю, що в цей час увесь народ, мільйони людей погоджуються з кожним моїм словом (Крик «Хайль!»).

Легат чув цю промову по трансляції Бі-бі-сі. Сталева, сувора, погрозлива, сповнена нарікання на долю, хвалькувата та вражаюча на свій моторошний лад, вона супроводжувалася ударами долоні Гітлера по трибуні й схвальним ревом п'ятнадцяти тисяч голосів. Галас був нелюдським, неземним. Здавалося, він виривається з якоїсь чорної підземної річки й рине через гучномовець.

Я вдячний містерові Чемберлену за всі його зусилля й запевнив його, що німецький народ прагне лише миру. А ще я запевнив його й підкреслюю це

зараз, що, коли цю проблему буде розв'язано, у Німеччини більше не залишиться в Європі територіальних проблем.

Легат узяв авторучку й підкреслив це речення. Потім ще одне, вище, де йшлося про англо-німецьку військово-морську угоду.

Подібна угода лише тоді морально виправдана, коли обидві держави урочисто обіцяють ніколи не розв'язувати війну одна з одною. Німеччина воліє цього. Сподіваймося, що прихильники цього погляду візьмуть гору й серед британців.

Легат відклав газету й звівся з кишеньковим годинником. Він віддавав перевагу не наручному, як більшість чоловіків у його віці, а на ланцюжку. У свої двадцять вісім років він виглядав старшим: бліде обличчя, поважні манери, темний костюм. Столик він зарезервував два тижні тому, до вибуху кризи. І тепер почувався винним.

Дасть їй ще п'ять хвилин, а потім йому доведеться піти. Через чверть години Г'ю помітив її відображення в позолочених дзеркалах на стіні. Вона дійсно стояла навшпиньки на порозі ресторану й роззиралася навсібіч, витягнувши білу шийку й піднявши підборіддя. Ще кілька секунд Легат вивчав її як незнайомку й роздумував, як, дідько його бери, склалися б їхні стосунки, якби вона не була його дружиною. «Чудова фігура», – говорять про таких. «Не красуня, якщо відверто». «Ні, але ж гарна». «Памела з тих, кого називають породистими». – «Так, надзвичайно породиста. І бідолаха Хью абсолютно їй не пара...»

Цей обмін репліками він підслухав на вечірці на честь їхніх заручин. Він підняв руку. Підвівся. Нарешті вона його помітила, посміхнулася, помахала рукою й рушила до нього, швидко йдучи поміж столиками у своїй вузькій спідниці й приталеному шовковому жакеті та привертаючи до себе погляди відвідувачів.

Памела міцно поцілувала його в губи. Вона трохи засапалася. «Пробач, пробач, пробач...»

– Пусте. Я щойно прийшов.

За останній рік він навчився не запитувати, де вона була. Крім сумочки, вона ще тримала коробку. Дружина поставила її на стіл перед чоловіком і зняла рукавички.

– Здається, ми домовилися – без подарунків?

Він підняв кришку. На нього дивився чорний гумовий череп, металевий хобот і порожні скляні очниці протигазу. Г'ю відсахнувся.

– Водила дітей на примірювання. Само собою зрозуміло, я мушу спочатку замовити для них. Хіба це не доказ материнського піклування? – Вона запалила сигарету. – Можна чогось попити? У мене в горлі пересохло.

Він дав знак офіціантові.

– Лише пів пляшки?

– Мені працювати по обіді.

– Звичайно! Я взагалі не була впевнена, що ти прийдеш.

– Якщо чесно, я й не прийшов би. Намагався додзвонитися, але тебе не було вдома.

– Ну, тепер ти знаєш, де я була. Цілком безневинне пояснення. – Памела всміхнулася й нахилилася до чоловіка. Вони цокнулися. – З річницею, люба.

У парку робітники махали мотиками.

?

Замовлення вона зробила швидко, навіть не поглянувши на меню: без першого, дуврський палтус без кістки, салат із зелені. Легат віддав своє меню і сказав, що йому – те саме. Їсти не хотілося: не вдавалося позбутися образів своїх дітей у протигазах. Джону виповнилося три роки, Діані – два. Нескінченні попередження: не бігай надто швидко, вкутайся тепліше, не смокчи цяцьки або крейду, бо казна-де вони могли валятися. Він поставив коробку під стіл і чимдалі відсунув ногою.

– Вони дуже злякалися примірки?

– Та ні, звичайно. Їм здавалося, що це гра.

– Знаєш, мені інколи теж так здається. Навіть коли читаєш телеграми, важко повірити, що це не бридкий жарт. Тиждень тому здавалося, буцім усе врегульовано. А потім Гітлер передумав.

– І що тепер буде?

– Хтозна. Можливо, нічого. – Г'ю počував себе зобов'язаним зображувати оптимізм. – У Берліні ще тривають переговори. Принаймні, тривали... коли я йшов з роботи.

– А якщо припиняться переговори, то коли все почнеться?

Легат вказав їй на заголовок у «Таймс» і стенив плечима:

– Може, й завтра.

– Справді? Так швидко?

– Він каже, що перетне чехословацький кордон у суботу. Наші військові експерти вважають, що йому треба три дні для розгортання танків і артилерії. З цього випливає, що мобілізацію він має оголосити завтра. – Г'ю кинув газету на стіл і ковтнув шампанського; воно здалося кислим на смак. – Ось що я тобі скажу: давай змінимо тему.

Він витягнув з кишені піджака коробочку для каблучки.

- О, Г'ю!

- Воно буде завелике, - попередив Легат.

- Ой, яка гарна! - Памела наділа каблучку, підняла долоню й почала вертити нею під люстрою, щоб синій камінь заграє на світлі. - Ти просто диво! А мені здавалося, у нас немає грошей.

- Дійсно немає. Каблучка належала моїй матері.

Він побоювався, що вона вважатиме подарунок дешевим, але, на подив, дружина протягнула руку через стіл і поклала йому на долоню.

- Ти такий любий.

Її шкіра була прохолодною. Тонкий вказівний палець попестив його по зап'ястку.

- Шкода, що ми не можемо винайняти номер, - раптом він мовив, - і провести час в ліжку до вечора. Забути про Гітлера. Забути про дітей.

- А можна якось домовитися? Ми вже тут - і що нас зупиняє?

Вона не відводила пильного погляду великих сіро-блакитних очей, і зненацька від несподіваної думки йому стисло горло: дружина говорить так тільки тому, що знає - цього ніколи не буде.

За його спиною хтось ввічливо кашлянув:

- Містер Легат?

Памела прибрала руку. Г'ю обернувся й побачив метрдотеля: руки складені як до молитви, поважний вигляд з розумінням власної значущості.

- Слухаю вас.

- Даунінг-стріт десять на дроті, сер.

Метрдотель навмисно вимовив фразу досить голосно, щоб її почули за сусідніми столиками.

- Лиха година! - Легат підвівся і кинув серветку. - Перепрошую. Маю відповісти.

- Я розумію. Іди і врятуй світ. - Вона помахала йому на прощання. - Пообідаємо іншим разом, - і почала збирати речі в сумочку.

- Дай мені хвилинку. - У його голосі лунало благання. - Нам дійсно треба поговорити.

- Іди.

Г'ю на мить затримався, розуміючи, що всі за сусідніми столиками на нього дивляться.

– Дочекайся мене, – сказав він. І з нейтральним, як він гадав, виглядом вийшов за метрдотелем з ресторану до холу.

– Гадаю, вам знадобиться приватність, сер. – Метрдотель відчинив двері до маленького кабінету.

На столі стояв телефон, поруч лежала слухавка.

– Дякую. – Г'ю взяв трубку, почекав, поки двері зачиняться, і лише тоді сказав: – Легат.

– Перепрошую, Г'ю. – Він упізнав голос Сесіля Саерса, колеги по особистому кабінету. – На жаль, вам слід негайно повернутися. Починається веремія. Клеверлі вас шукав.

– Щось сталося?

На іншому кінці дроту відчулося вагання. Особистим секретарям постійно нагадували, що телефоністи слухають.

– Схоже, переговори завершилися. Наша людина летить додому.

– Зрозуміло. Уже йду.

Легат поклав слухавку на важіль. Якусь мить стояв як паралізований. Невже так твориться Історія? Німеччина нападе на Чехословаччину. Франція оголосить війну Німеччині. Британія підтримає Францію. Його діти носитимуть протигази. Відвідувачі з «Ріци» не сидітимуть за білими обрусами в ресторані, а ховатимуться в траншеях у Грін-парку. Це важко було уявити.

Г'ю відчинив двері, квапливо перетнув хол й увійшов до ресторану. Проте персонал «Ріци» був настільки вишколений, що їхній столик уже прибрали.

?

Упіймати таксі на Пікаділлі було неможливо. Г'ю стрибав уперед-назад через каналізаційний жолоб, дарма махаючи згорнутою в трубочку газетою перед проїжджаючими автівками. Нарешті він зневірився, завернув за ріг на Сент-Джеймс-стріт і пішов схилом униз. Час від часу він поглядав на протилежний бік, сподіваючись побачити дружину. Куди вона подалася з таким поспіхом? Якщо додому, до Вестмінстеру, то – цією дорогою. Краще не думати про це, краще ніколи не думати про це. Він геть спітнів, бо було не по сезону жарко. Він відчував, як сорочка під старомодною трійкою липнула до спини. Похмуре небо погрожувало дощем, та він не поспішав пролитися на землю. Уздовж усієї Пел-Мел за високими вікнами великих лондонських клубів – Королівського автомобільного, «Реформ» і «Атенеум» – у вологій півтемряві виблискували люстри.

Лише біля сходів, що вели від Карлтон Хауз Терейс униз до парку Сент-Джеймс, Г'ю уповільнив ходу. Дорогу заступав гурт з двох десятків людей, які мовчки спостерігали, як із-за будівлі парламенту повільно з'являвся

невеликий дирижабль. Підіймаючись, він пролетів повз шпиль Біг-Бену. Це було напрочуд гарне видовище – величне, сюрреалістичне. Удалині Г'ю розгледів ще пів десятка дирижаблів у небі на південь від Темзи: маленькі сріблясті торпеди, деякі з них піднялися вже на тисячі футів угору.

Якийсь чоловік поруч пробурмотів:

– Гадаю, можна сказати, що наші кулі вже в небі.

Легат подивився на нього. Пригадав, як батько, приїздивши у відпустку з фронту під час Великої війни, саме так і говорив, мовляв, доведеться-таки повернутися до Франції, бо «наші кулі вже в небі». Шестирічний Г'ю подумав, буцім тато збирається на вечірку. Тоді він востаннє бачив батька.

Г'ю обійшов глядачів і майнув униз трьома маршами широких сходів через Мелл на Хорс-Гардс-роуд. Тут, у центрі чималого піщаного плацу, уже за пів години дещо змінилося. З'явилося дві зенітки. Солдати розвантажували з машини мішки з піском, передаючи їх із рук до рук довгим ланцюгом військовослужбовців; працювали квапливо, немов побоюючись, що будь-якої миті з'являться літаки люфтваффе. Захисна стіна з мішків швидко збільшувалася навколо батареї прожекторів. Один із зенітників завзято крутив колесо наведення; дуло гармати різко розвернулося й піднялося вгору, поки не стало майже сторчма.

Легат дістав великий білий бавовняний носовичок і витер обличчя. Не хотілося б з'явитися розчервонілим і спітнілим. В особистому секретаріаті найбільшою вадою вважалася поява у невідповідному вигляді.

Він піднявся сходами на вузьку, затінену та вкриту кіптявою вуличку, що виводила наврошки на Даунінг-стріт. На бруківці навпроти № 10 на нього звернула увагу група репортерів. Якийсь фотограф підняв камеру, але, зрозумівши, що це другорядний посадовець, опустив її. Легат кивнув полісменові, і той один раз лунко вдарив молоточком. Двері відчинилися неначе самі по собі. Г'ю увійшов.

Чотири місяці тому його відрядили з Форин-офісу до № 10, але щоразу в нього з'являлося одне й те ж відчуття – ніби він входить до джентльменського клубу, що вийшов з моди: вистелений чорною і білою плиткою коридор, стіни жовтогарячого кольору, бронзовий світильник, дідівський годинник, що рівномірно цокав, чавунна підставка з єдиною парасолькою. Десь у глибинах будинку дзвонив телефон. Швейцар привітався з Легатом і повернувся до свого шкіряного, як у візника, стільця й свіжого номера «Івнінг Стандарт».

У широкому проході, що вів у либ будинку, Легат зачекав і причепурився, дивлячись у дзеркало. Поправив краватку й пригладив обіруч волосся, випростав плечі, обернувся. Перед ним – зала засідань Кабінету міністрів, панельні двері були зачинені. Ліворуч – кабінет сера Гореса Вілсона, теж зачинений. Праворуч – коридор до кабінетів особистих секретарів прем'єр-міністра. У будинку доби королів Джорджів панувала атмосфера незворушного спокою.

Міс Вотсон, що ділила з Г'ю найменший кабінет, схилялася над столом в оточенні стосів тек так само, як у ту хвилину, коли він виходив. Виднілася

тільки маківка її сивої голови. Кар'єру вона починала друкаркою за прем'єрства Ллойд-Джорджа. Г'ю чув, що на Даунінг-стріт той бігав за дівчатами навколо столу засідань уряду. Важко було уявити, щоб він міг ганятися за міс Вотсон. До її обов'язків входило готувати відповіді на запити парламенту. Вона виглянула із-за паперової барикади й поглянула на Легата.

– Клеверлі вас шукав.

– Він у ПМ?

– Ні, у себе. Прем'єр у залі засідань разом з Великою трійкою.

Легат видав звук, що був чимось середнім між зітханням і стогоном. На півдорозі коридором він зазирнув до кабінету Саерса.

– Отже, Сесілю, наскільки я вліз у біду?

Саерс повернув крісло до нього. Сесіль був коротуном, на сім років старший за Легата, схильний до постійної, нестримної і частенько дратівливої веселості. Він носив краватку одного з Г'ю коледжу.

– Боюся, для романтичного обіду ви вибрали невдалий день, друже. – У його голосі чулося співчуття. – Сподіваюся, вона не дуже образилася.

Якось у нападі слабкості Легат натякнув Саерсу про домашні проблеми. Відтоді він про це шкодував.

– Анітрохи. У нас паритет. Як справи в Берліні?

– Все зводиться до однієї з тирад гера Гітлера. – Саерс удав, що б'є по бильцях крісла. – «Ich werde die Tschechen zerschlagen!»

– О боже! «Я розіб'ю вщент чехів!»

У коридорі пролунав командирський голос:

– Легате, ось ви де!

Саерс самими губами вимовив:

– Щастя тобі.

Легат ступив крок назад, розвернувся і опинився впритул до продовгуватого вусатого обличчя Осмунда Сомерса Клеверлі. Його з нез'ясованих причин усі називали Оскаром. Головний особистий секретар прем'єр-міністра поманив його пальцем. Легат пішов за Клеверлі до кабінету.

– Мушу сказати, ви мене розчарували, Легате, ще й вельми здивували. – Клеверлі був старшим за більшість працівників і професійним військовим ще з довоєнних часів. – Обід у ресторані «Ріца» в розпал міжнародної кризи? Можливо, у Форин-офісі так прийнято, але не в нас.

– Перепрошую, сер. Це більше не повториться.

- Ви це якось пояснюєте?

- Сьогодні річниця мого весілля. Я не зміг додзвонитися до дружини й тому не скасував замовлення на столик.

Клеверлі ще кілька секунд пильно дивився на нього. Він не приховував своїх підозр щодо цих блискучих молодиків із казначейства чи Міністерства закордонних справ, що ніколи не служили у війську.

- Бувають часи, коли сім'я повинна відійти на другий план; зараз саме такий час. - Головний особистий секретар сів за стіл і ввімкнув лампу. Ця частина будівлі виходила вікнами на північ, на садок по Даунінг-стріт. Непідрізани дерева, що затуляли будинок від Плацу кінної гвардії, створювали на першому поверсі постійну півтемряву.

- Саерс ознайомив вас із справами?

- Атож, сер. Наскільки я зрозумів, переговори перервано.

- Гітлер заявив про намір почати мобілізацію завтра о другій дня. Гадаю, може початися веремія. Сер Горес біля п'ятої має повернутися й доповісти прем'єрові. О восьмій ПМ звернеться до нації по радіо. Ви повинні налагодити взаємодію з Бі-бі-сі. Вони розташують свою апаратуру в залі засідань Кабінету міністрів.

- Атож, сер.

- На сьогодні ж заплановане засідання повного складу Кабінету, ймовірно відразу після трансляції, а тому інженерам Бі-бі-сі доведеться швидко залишити приміщення. Потім ПМ зустрінеться з верховними комісарами домініонів. Начальники штабів прибудуть з хвилини на хвилину - проведете їх до ПМ, щойно вони з'являться. Вам я доручаю конспектувати перебіг зустрічі, щоб ПМ міг поінформувати про неї Кабінет міністрів.

- Атож, сер.

- Як вам відомо, Парламент відкликається. Він збирається виступити перед палатою громад про кризу завтра ближче до вечора. Розкладіть для нього всі відповідні нотатки та телеграми за останні два тижні в хронологічній послідовності.

- Атож, сер.

- Гадаю, вам доведеться залишитися на ніч. - Під вусами Клеверлі промайнула примара посмішки. Він нагадав Легату м'язистого християнина-вчителя фізкультури в пересічній середній школі для хлопчиків. - Шкода вашого ювілею, але на це немає ради. Упевнений, ваша дружина зрозуміє. Спати можете в кімнаті чергового клерка на третьому поверсі.

- Це все?

- Наразі все.

Клеверлі начепив окуляри й почав вивчати якийсь документ.

Легат повернувся до свого кабінету й важко сів за стіл. Висунув шухляду, дістав каламар й опустив у нього перо. Він не звик до нотацій. «Бісів Клеверлі!» – думав він. Рука злегка тремтіла, і перо черкнуло об скляний край каламаря. Міс Вотсон зітхнула, але голови не підвела. Г'ю потягнувся до дротяного лотка на столі ліворуч і взяв теку з телеграмами, які нещодавно надійшли з Форин-офісу. Але не встиг він розв'язати рожеву тасьму, як на порозі з'явився сержант Рен, що служив на Даунінг-стріт посильним. Як завжди, Рен захекався; на війні він втратив ногу.

– Сер, прибув начальник імперського генерального штабу.

Легат пішов коридором за кульгавим сержантом до приймальні. Віддалік під бронзовим світильником стояв віконт Горт і читав телеграму, широко розставивши ноги в начищених до блиску коричневих чоботях. Важлива особа – аристократ, герой війни, кавалер Хреста Вікторії, він, здавалося, не помічав клерків, секретарів і друкарок, яким раптом вкрай знадобилося зайти до приймальні, аби подивитися на генерала. Головні двері відчинилися в каскаді спалахів фотокамер, і увійшов маршал авіації Ньюолл, а ще через секунду з'явилася огрядна фігура першого морського лорда адмірала Бекгавза. Легат сказав:

– Прошу йти за мною, джентльмени.

Дорогою до нього донеслася репліка Горта:

– Дафф буде?

– Ні, – відповів Бекгавз. – ПМ думає, що він передає інформацію Вінстону.

– Ласкаво прошу почекати тут.

Завдяки подвійним дверям, зала засідань була звуконепроникна. Легат відчинив зовнішні двері та обережно постукав у внутрішні.

Прем'єр-міністр сидів спиною до входу. Лицем до нього, на іншому кінці довгого столу, розташовувалися міністр закордонних справ Галіфакс, канцлер скарбниці Саймон і міністр внутрішніх справ Гор. Усі трое підвели очі на того, хто зайшов. У кімнаті панувала цілковита тиша, лише годинник цокав.

– Перепрошую, прем'єр-міністре. Прийшли начальники штабів, – доповів Легат.

Чемберлен не обернувся. Він широко розклав руки на столі, неначе збирався відсунути крісло, щоб встати. Вказівні пальці повільно стукали по полірованій поверхні. Врешті-решт він чітким голосом, наче у старій діві, сказав:

– Гаразд. Зустрінемося знову після повернення Гореса. Послухаємо, що він нам скаже.

Міністри зібрали папери. Галіфакс робив це незграбно через суху ліву руку, яка недолуго звисала. Присутні мовчки підвелися. Їм було по п'ятдесят – шістдесят років: Велика трійця в апогеї своєї влади впливала радше своєю сановитістю, ніж фізичними параметрами. Легат відступив, пропускаючи їх. Згодом Саерсу він описав їх так: «Вони йшли, як три гробарі, що йдуть забирати труну». Він чув, як вони тихо й похмуро вітали військових високопосадовців за дверима.

– Накажете запросити начальників штабів зараз, прем'єр-мініstre? – тихо спитав Легат.

Не обертаючись, Чемберлен дивився на протилежну стіну. Його пташиний профіль мав жорсткий, упертий, навіть войовничий вигляд.

– Так, звичайно, – неуважно сказав прем'єр. – Нехай заходять.

?

Легат розташувався біля кінця столу в залі засідань, ближче до доричних колон, що тримали стелю. Книжкові шафи показували корінці статутів у шкіряній оправі та сріблясто-сині видання «Хансарда». Начальники штабів залишили головні убори на столику біля дверей і зайняли звільнені міністрами місця. Горт, як старший за посадою, сів у центрі. Усі повідкривали теки й розклали папери. Усі трое запалили сигарети.

Легат поглянув на годинник на камінній полиці за головою прем'єра, умочив перо в каламар. На аркуші писального паперу він вивів: «ПМ і ГШ. 14:05».

Чемберлен прокашлявся.

– Ну, джентльмени, боюся, ситуація погіршилася. Ми сподівалися – і чеський уряд погодився на це, – що Судетський регіон буде передано Німеччині планомірно на підставі плебісциту. На жаль, напередодні ввечері гер Гітлер оголосив, що не готовий чекати хоча б тиждень і в суботу починає вторгнення. Сер Горес Вілсон зустрічався з ним сьогодні вранці без свідків і твердо попередив, що, якщо Франція виконає свої договірні зобов'язання перед Чехословаччиною, – а в нас є усі підстави вірити в це, – то нам доведеться підтримати Францію. – Прем'єр-міністр надів окуляри і взяв телеграму.

– Після звичного бурхливого просторікування і шалу гер Гітлер, згідно з повідомленням нашого посла в Берліні, відповів дослівно таке: «Якщо Франція та Англія завдадуть удару, то нехай. Мені це цілком байдуже. Я готовий до будь-якого розвитку подій. Можу лишень узяти до уваги таку позицію. Сьогодні вівторок, а до наступного понеділка ми всі будемо у стані війни».

Чемберлен відклав телеграму й ковтнув води.

Перо Легата швидко бігло по щільному паперу: «ПМ – останні новини з Берліна – розрив переговорів – бурхлива реакція гера Гітлера – «наступного тижня ми будемо у стані війни».

– Зрозуміло, я продовжу докладати зусилля із пошуку мирного рішення, якщо таке існує, – вів далі прем'єр. – Хоча наразі не бачу, що ще можна зробити. А тим часом, боюся, нам слід готуватися до гіршого.

Горт обвів очима своїх колег:

– Прем'єр-міністр, ми уклали проект меморандуму. Він підсумовує наш спільний погляд на військову ситуацію. Дозвольте мені зачитати висновок?

Чемберлен кивнув.

– «На нашу думку, ніякий реальний тиск Великобританії і Франції на морі, на землі або в повітрі не зможе перешкодити Німеччині захопити Богемію і завдати нищівної поразки Чехословаччині. Відновлення територіальної цілісності Чехословаччини стане можливим лише в результаті поразки Німеччини внаслідок тривалої боротьби, яка з самого початку стане необмеженою».

Ніхто не взяв слово. Легат виразно чув рипіння свого пера. Воно раптом здалося неприродно гучним. Тоді Чемберлен сказав:

– Це кошмар, якого я завжди побоювався. Відчуття таке, що минула війна нічому нас не навчила і ми заново переживаємо серпень 1914 року. Одна за одну країну світу втягуватимуться в конфлікт... І заради чого? Ми вже говорили чехам, що якщо переможемо, то їхня держава в нинішньому вигляді існувати не зможе. Три з половиною мільйони судетських німців повинні отримати право на самовизначення. А тому відокремлення Судетів від Німеччини не зможе стати метою союзників у війні. То за віщо будемо ми битися?

– За верховенство права, – припустив Горт.

– За верховенство права. Дійсно. І якщо треба, ми будемо битися. Але їй-богу, мені дуже хочеться знайти якийсь інший вихід!

Прем'єр-міністр на мить приклав руку до чола. Старомодний стрілчастий комір привернув увагу до його жилавої шиї. Обличчя Чемберлена було сірим від виснаження. Зусиллям волі він повернувся до звичайного ділового тону:

– Яких практичних заходів необхідно вжити?

Горт сказав:

– Згідно з угодою, нам слід негайно скерувати до Франції дві дивізії, щоб продемонструвати нашу солідарність. Позиції вони займуть протягом трьох тижнів, а ще через вісімнадцять днів будуть готові до бою. Проте генерал Гамелен недвозначно заявив, що до наступного літа Франція щонайбільше здійснюватиме символічні рейди проти Німеччини. Відверто кажучи, я сумніваюся, що вони підуть навіть на це. Вони залишаться за лінією Мажино.

– Вони чекають, доки ми не підтягнемо більші сили, – додав Ньюолл.

– Наші ВПС готові?

Ньюолл сидів з прямою спиною – вузьколиций, кістлявий, з сивими вусиками.

– Мушу сказати, прем'єр-міністре, що це найбільш незручний для нас час. На папері у нас є двадцять шість ескадрилей цивільної оборони, але всього шість із них укомплектовані сучасними літаками. Одна ескадрилья має «спитфайри», решта п'ять – «гаррікейни».

– Вони боездатні?

– Деякі з них.

– Тобто?

– Боюся, прем'єр-міністре, «гаррікейни» мають технічні проблеми з кулеметами – на висоті понад п'ятнадцяти тисяч футів вони замерзають.

– Повторіть ще раз, – Чемберлен подався вперед, ніби не розчув.

– Ми працюємо над вирішенням, але це потребує часу.

– Ви хочете сказати, маршале авіації, що ми витратили півтора мільярда на переозброєння, переважно на повітряні сили, а коли настає час діяти, наші літаки виявляються небоездатними?

– Наше планування спиралося на прогноз, що конфлікт з Німеччиною вибухне не раніше 1939 року.

Прем'єр-міністр знову звернувся до начальника Імперського генерального штабу.

– Лорде Горт! Чи здатна армія збити з землі більшу частину атакуючих літаків?

– Боюся, ми з головним маршалом ВПС в однаковому становищі, прем'єр-міністре. У нашому розпорядженні лише біля третини гармат з того числа, яке ми вважаємо за необхідне для захисту Лондона, і здебільшого це – застарілі релікти минулої війни. Бракує також прожекторів. Немає далекомірів і засобів зв'язку... Нам теж потрібний ще рік на підготовку.

Здавалося, уже приблизно на половині відповіді Чемберлен припинив слухати. Він знову надів окуляри й узявся перекладати папери. Атмосфера в залі зробилася незатишною.

Легат продовжував спокійно писати, пригладжуючи незручні факти у викладі канцелярською мовою: «ПМ висловив заклопотаність достатністю засобів протиповітряної оборони». Проте прихильний до дисципліни його розум давав збій: в уяві Г'ю постійно з'являвся образ його дітей у протигазах.

Чемберлен знайшов, що шукав.

– За оцінкою Об'єднаного розвідувального комітету, до кінця першого тижня бомбардувань втрати в Лондоні складуть сто п'ятдесят тисяч душ. За два місяці – шістсот тисяч.

– Навряд чи це станеться негайно. Ми припускаємо, що спочатку метою основних бомбових ударів німців будуть чехи.

– А що станеться, коли розіб'ють чехів?

– Цього ми не знаємо. Нам, безперечно, слід використати цей час на приготування й завтра ж розпочати евакуацію Лондона.

– А яка готовність ВМФ?

У Першого морського лорда була імпозантна зовнішність: він був на голову вищий за решту присутніх. На сивій голові утворилася лисина, обличчя порили глибокі зморшки, ніби від тривалої дії стихій.

– Трохи не вистачає кораблів супроводу й мінних тральщиків. Великі бойові кораблі потребують заправки паливом і бойового спорядження; частина екіпажів – у звільненнях. Нам слід якнайшвидше оголосити мобілізацію.

– Коли це треба зробити, щоб ви були готові на перше жовтня?

– Сьогодні.

Чемберлен відкинувся в кріслі. Його вказівні пальці барабанили по столу.

– А це означає, що ми оголосимо мобілізацію раніше за німців.

– Часткову мобілізацію, прем'єр-мініstre. І ось ще що: цей крок дасть Гітлеру зрозуміти, що ми не блефуємо і, якщо справа дійде до конфлікту, то готові до бою. Можливо, це змусить його подумати двічі.

– Можливо. А можливо, підштовхне до війни. Не забувайте: мені двічі доводилося дивитися йому в очі, і я вважаю, що для нього єдина річ нестерпна: завдати собі ганьби.

– Але якщо ми готові битися, хіба не важливо не залишити у нього сумнівів щодо нас? Буде жакливо, якщо Гітлер трактуватиме ваші відважні візити й ваші щирі зусилля зберегти мир як ознаку слабкості. Чи не цю помилку зробили німці в 1914-му? Вони гадали, що ми не налаштовані серйозно.

Чемберлен схрестив руки і втупився в стіл. Легат не розумів, чи означає цей жест відмову від пропозиції, чи прем'єр обмірковує її. «Бекгавз спритно полестив йому», – подумав Г'ю. У ПМ мало було помітних слабкостей, але, як не дивно, головним гріхом скромника було марносластво. Годинник відраховував секунди. Нарешті Чемберлен підвів очі на Бекгавза й кивнув:

– Гаразд. Мобілізація.

Перший морський лорд загасив недопалок і поклав папери до теки.

– Мені краще повернутися до адміралтейства.

Інші теж підвелися, користуючись нагодою втекти.

Чемберлен озвався до них:

– Підготуйтеся до інформування основних міністрів сьогодні ввечері. Тим часом нам слід утримуватися від дій або заяв, здатних викликати в суспільстві паніку або змусити Гітлера зайняти позицію, з якої відступу в нього не буде, навіть в останню годину.

Після того, як начальники штабів вийшли, Чемберлен важко зітхнув й опустив голову на руку. Бічним зором він ніби вперше помітив Легата.

– Ви все занотували?

– Так, прем'єр-міністре.

– Знищіть записи.

2

На Вільгельмштрассе, у серці урядового сектора Берліна, у розлогій триповерховій будівлі дев'ятнадцятого сторіччя, де розташувалося Міністерство закордонних справ Німеччини, Пауль фон Хартманн вивчав телеграму, доправлену вночі з Лондона.

Конфіденційно

Лондон 26 вересня 1938 року

В ІМ'Я НАШОЇ ДАВНЬОЇ ДРУЖБИ Й НАШОГО СПІЛЬНОГО ПРАГНЕННЯ МИРУ МІЖ НАШИМИ НАРОДАМИ ДУЖЕ ПРОШУ ВАШУ ВЕЛЬМОЖНІСТЬ ВИКОРИСТАТИ ВАШ ВПЛИВ І ВІДКЛАСТИ УХВАЛЕННЯ ОСТАТОЧНОГО РІШЕННЯ З ПЕРШОГО ЖОВТНЯ НА ПІЗНІШУ ДАТУ АБИ ДАТИ ПРИСТРАСТЯМ УГАМУВАТИСЯ І ЗНАЙТИ МОЖЛИВОСТІ ЗАЛАГОДИТИ ДЕТАЛІ

Ротермер

Страттон-хауз чотирнадцять Пікаділлі Лондон

Хартманн запалив сигарету й почав міркувати над відповіддю. Протягом сімох місяців, відколи Ріббентропа призначено міністром закордонних справ, його багато разів викликали для перекладу вхідних послань з англійської на німецьку й подальшого написання чернетки відповіді від імені міністра. Спочатку Пауль засвоїв традиційний формальний і нейтральний тон професійного дипломата. Проте більшість із цих ранніх спроб були забраковані як недостатньо націонал-соціалістичні; деякі відповіді, перекреслені жирною чорною лінією, йому навіть повертав штурмбаннфюрер СС Зауер зі штату Ріббентропа. Паулю довелося визнати, що, якщо він має намір будувати успішну кар'єру, треба міняти стиль. Тому він поступово навчився імітувати помпезні манери й радикальні погляди на життя міністра й саме в цьому дусі вигадував тепер відповідь власникові «Дейлі мейл». Його перо дряпало й штрикало папір у міру того, як він вганяв себе в удаване збудження. Завершальний абзац видався йому особливо вдалим:

Думка про те, ніби проблема судетських німців абсолютно другорядна для Англії та здатна порушити мир між двома нашими народами, здається мені божевільням і злочином проти людства. Німеччина у стосунках з Англією провадить чесну політику взаєморозуміння. Вона прагне миру й дружби з Англією. Але коли в англійській політиці вийшли вперед іноземні більшовицькі впливи, Німеччина має бути готова до будь-яких варіантів. Відповідальність перед усім світом за такий злочин ляже не на Німеччину, і Вам, шанований лорде Ротермере, відомо це краще за інших.

Хартманн подув на чорнило. Коли маєш справу з Ріббентропом, що густіше писання, то краще.

Він запалив ще одну сигарету. Перечитав усе спочатку, поробив дрібні виправлення й дивився тепер на папір через тютюновий дим. Очі в нього були яскравого фіалкового кольору, глибоко посаджені. Чоло високе; у його двадцять дев'ять років зализина сягала самої маківки. Рот був широкий і чуттєвий, прямий ніс – загалом рухливе, виразне, інтригуюче, незвичайне, здатне виглядати негарним обличчя. Проте він мав талант викликати прихильність до себе і в чоловіків, і в жінок.

Пауль збирався вже покласти чернетку до кошика для передачі друкаркам, коли почув шум. Чи, радше, він відчув шум. Той наче передався йому через підосви черевиків і ніжки крісла. Папери у нього в руках затрусилися. Гуркіт зростає, перейшов у ревіння, і, як на сміх, Хартманн подумав, що в місті землетрус. Але потім його слух уловив виразний гуркіт важких двигунів і брязкіт металевих гусениць. Двое колег, з якими він ділив кабінет – фон Ностиц і фон Ранцау, – перезирнулися й спохмурніли. Потім підвелися й підійшли до вікна. Хартманн приєднався до них.

Колона одноманітних оливково-зелених панцирників сунула по Вільгельмштрассе з боку Унтер ден Лінден на південь: артилерія з напівгусеничним рушієм, танки на автомобільних платформах, важкі гармати з тягачами і кінськими упряжами. Пауль визирнув з вікна: колона не мала ні початку, ні кінця – це могла бути ціла моторизована дивізія.

Ностиц, старший за Хартманна на кілька років і посадово вищий на один чин, сказав:

– Боже, невже почалося?

Хартманн повернувся за стіл, узяв телефон і набрав внутрішній номер. Через шум йому довелося закрити рукою ліве вухо. Металевий голос на іншому кінці дроту відповів:

– Кордт.

– Це Пауль. Що відбувається?

– Зустрінемося внизу.

Кордт поклав слухавку.

Хартманн узяв з вішалки капелюха. Фон Ностиц глузливо спитав:

– Вирішили приєднатися до лав?

– Ні. Просто хочу вийти на вулицю та привітати наш доблесний вермахт.

Він квапливо подався високим похмурим коридором, спустився центральними сходами, пройшов через подвійні двері. Короткий марш сходів, застелений посередині синім килимом й обрамлений з боків кам'яними сфінксами, вів до фойє центрального входу. На подив Хартманна, приміщення виявилось порожнім, хоча навіть повітря в нім вібрувало від шуму на вулиці. За хвилину з'явився Кордт з портфелем під пахвою. Він зняв окуляри, подихав на лінзи й протер їх широким кінцем краватки. Вони разом вийшли на вулицю.

Лише жменька службовців Міністерства закордонних справ висипала на бруківку подивитися на колону військових машин. На іншому боці вулиці все було інакше: працівники Міністерства пропаганди достоту звисали з вікон. Небо захмарилося й збиралося на дощ; Хартманн відчув краплю вологи на щоці. Кордт потягнув його за руку, і вони разом пішли в напрямі руху колони. Над головами нерухоміли десятки червоно-біло-чорних прапорів зі свастикою. Вони надавали сірій кам'яниці міністерства святкового вигляду. Проте людей на вулиці було вражаюче мало. Ніхто не махав і не кричав – люди здебільшого опускали погляд або дивилися просто перед собою. Хартманн не міг зрозуміти, що не так. Зазвичай, партія режисерувала такі заходи набагато краще.

Кордт досі мовчав. Рейнландець ішов швидко, рвучко. Пройшовши приблизно дві третини довжини будівлі, він повів колегу до входу, який практично не використовували. Важкі дерев'яні двері завжди були закладені, ганок забезпечував укриття від сторонніх очей. Та й дивитися там не було на що: просто начальник особистого секретаріату міністра закордонних справ – безвредний, з окулярами на носі, канцелярист – і високий молодий легацїонзсекретер випадково зустрілися й розмовляють.

Кордт притис портфель до грудей, розстебнув застібку й витяг машинописний документ. Передав його Хартманну. Шість сторінок, надрукованих особливо великим шрифтом, який полюбляв фюрер, бо Кордт щадив його далекозорість у випадках бюрократичної мороки. Це був звіт про ранкову зустріч Гітлера з сером Горесом Вілсоном, складений головним перекладачем Міністерства закордонних справ доктором Шмідтом. Попри те, що звіт був написаний канцеляризмами офіціозу, Хартманн ніби побачив яскраво описані сцени з роману.

Улесливий Вілсон привітав фюрера з теплим прийомом його промови в Шпортпаласті напередодні ввечері (ніби могло статися інакше), подякував за добрі згадки прем'єр-міністра Чемберлена і якоїсь миті попросив інших присутніх – Ріббентропа, посла Гендерсона і першого секретаря британського посольства Киркпатріка – ненадовго вийти з кімнати, щоб мати можливість віч-на-віч запевнити Гітлера в тому, що Лондон продовжить чинити тиск на чехів. (Шмідт навіть записав цю репліку так, як вона прозвучала англійською: я намагатимусь привести тих чехів до тями.) Але ніщо не могло

завуалювати головну тему зустрічі: Вілсону довелося наважитися й зачитати приготовану заяву про те, що в разі початку військових дій англійці підтримають французів, та попросив фюрера повторити почуті слова, щоб виключити можливе нерозуміння! Не дивно, що Гітлерові урвався терпець, і він сказав Вілсону, що йому байдуже, як діятимуть французи чи англійці, бо витрачено мільярди на підготовку до війни, і, якщо союзники хочуть війни, вони її отримають.

Хартманн подумав, що це схоже на те, як беззбройний перехожий умовляв би божевільного віддати свою зброю.

– Тож війна усе-таки буде.

Він повернув документ Кордту, який сховав його в портфель.

– Схоже на те. Через пів години після завершення зустрічі фюрер розпорядився влаштувати це. – Кордт кивнув у бік колони бронемашин. – Не випадково військо суне повз британське посольство.

Рев двигунів роздирав тепле повітря. Хартманн відчував на язиці куряву й солодкуватий присмак палива. Щоб перекрити шум, довелося кричати:

– Хто це такі? Звідки вони?

– Вояки Віцлебена з берлінського гарнізону прямують до чеського кордону.

Хартманн стиснув за спиною кулак. Нарешті! Його затопило передчуття.

– Тепер ви погодитеся, що альтернативи немає? Нам час діяти?

Кордт поволі кивнув:

– Таке відчуття, ніби мене зараз знудить.

Раптом він застережно поклав руку Хартманну на плече. До них наближався поліцейський з дубинкою у руці.

– Панове! День добрий! Фюрер на балконі!

Він показав палицею далі по вулиці. Поліцейський поведився шанобливо, підбадьорливо, не наказував, що робити, просто звертав їхню увагу на історичну подію.

Кордт подякував:

– Спасибі, офіцере.

Обидва дипломати повернулися на вулицю.

Рейхсканцелярія розташовувалася поруч з Міністерством закордонних справ. Через дорогу, на площі Вільгельмплац, зібрався невеликий натовп. То, безперечно, була партійна клака: у декого навіть були пов'язки зі свастикою на рукавах. Час від часу лунав незграбний крик «Хайль!» і підносилися руки у вітанні. Солдати армійської колони виконували команду

«Праворуч глянь!» і салютували. Здебільшого молодь... набагато молодша за Хартманна. Пауль стояв досить близько, щоб бачити вираз їхніх облич: подив, захват, гордість. За високою кutoю загорожею рейхсканцелярії був двір; над головним входом до будівлі – балкон; на балконі виднілася безпомилково упізнавана фігура: коричневий френч, коричневий кашкет, ліва рука стискає пряжку чорного ремня, права змахує час від часу, автоматично, як у робота: долоня розтиснута, пальці випростані. Пауль стояв метрів за п'ятдесят від нього.

– Хайль Гітлер! – відсалютував і пробурмотів Кордт.

Хартманн зробив те саме. Пройшовши повз Канцелярію, колона додала ходи й рушила до Блюхерплацу. Хартманн запитав:

– Скільки, на ваш погляд, людей зібралося подивитися?

Кордт перебіг поглядом по кількох купках глядачів.

– Гадаю, не більше двох сотень.

– Йому це не сподобається.

– Атож. Вважаю, у цьому випадку режим припустився помилки. Фюрерові так лестили візити Чемберлена, що він звелів Геббельсу організувати відповідне висвітлення в пресі. Німецький народ повірив, що тепер настане мир. А наразі йому кажуть, що йдеться до війни, і людям це не подобається.

– Так коли ж ми почнемо діяти? Хіба зараз не найслухніший час?

– Остер хоче, щоб ми зустрілися сьогодні. Нове місце: Гетештрассе, номер дев'ять, в Ліхтерфельде.

– Ліхтерфельде? Нащо йому збирати нас усіх так далеко звідси?

– Хтозна. Приїжджайте ближче до десятої. Буде цікаво.

Кордт швидко стиснув Хартманну плече й пішов.

Пауль постояв ще трохи, спостерігаючи за постаттю на балконі. Заходи безпеки були напроцуд символічними: двоє поліцейських біля входу у двір, два есесівці на дверях. Усередині, певно, більше, але однаково... Зрозуміло, щойно оголосять війну, все зміниться. І тоді до нього буде не дістатися.

Ще через кілька хвилин людина на балконі вирішила, що досить. Чоловік опустив руку, подивився ліворуч і праворуч на Вільгельмштрассе з виглядом театрального антрепренера, невдоволеного кількістю глядачів на вечірній виставі, повернувся спиною та, розсунувши штори, зайшов до Канцелярії. Двері зачинилися.

Хартманн зняв капелюха, пригладив рідке волосся, знову насунув головний убір і в задумі подався до свого кабінету.

Рівно о шостій вечора дзвін Біг-Бену пролунав у розчинених вікнах будинку № 10.

Міс Вотсон підвелася як по команді, взяла плащ і капелюх, сухо побажала Легату доброго вечора й вийшла з кабінету, несучи один з червоних кейсів прем'єр-міністра, ущерть заповнений анотованими файлами. Скликання парламенту на позачергову сесію у зв'язку з чеською кризою ставило хрест на її зазвичай спокійних літніх місяцях роботи. Г'ю знав, що вона, як завжди, доїде на велосипеді від Вайтголла до Вестмінстерського палацу, залишить свою древню машину на Нью-Пелас-Ярд і підніметься приватними сходами до кабінету прем'єр-міністра, розташованого по коридору навпроти кабінету спікера. Там її зустріне парламентський особистий секретар містера Чемберлена лорд Данглес, якому вона відверто й без взаємності подобалася, аби обговорити відповіді на письмові запитання прем'єра.

Для Легата це був шанс.

Він зачинив двері, сів за свій стіл, зняв слухавку й набрав комутатора.

– Добрий вечір. Це Легат, – вимовив він, намагаючись говорити невимушено. – Не могли б ви з'єднати мене з номером Вікторія 7472?

Від моменту завершення наради з начальниками штабів у Легата не було жодної вільної хвилини. Тепер нарешті він поклав нотатки на стіл. З дитячих років загартований у гладіаторських боях екзаменаційних зал – іспити шкільні, стипендіальні, випускні з Оксфорда, вступні у Форин-офіс, – Г'ю писав лише з одного боку аркуша, щоб чорнило не розходилося. «ПМ висловив стурбованість щодо стану ППО країни...». Він спритно перевернув великого формату аркуші чистим боком догори. За наказом їх знищить. Але не відразу. Щось його стримувало. Що саме, Легат не міг визначити... Якесь дивне відчуття недоречності, можливо. Усю другу половину дня він одного за іншим супроводив відвідувачів до прем'єр-міністра й збирав документи, необхідні ПМ для виступу в парламенті, та відчував себе причетним до реальної правди. На підставі цієї інформації формуватиметься політика уряду; можна було б сказати, що все інше в порівнянні з нею – справжні дрібниці. Дипломатія, моральність, закон, зобов'язання разом на шальках терезів не могли переважити військову потугу. Наскільки він пам'ятав, одна ескадрилья ВПС складалася з 20 літаків. Отже, на великій висоті країну зможуть захищати лише 20 сучасних винишувачів із справними кулеметами.

– Ми вас з'єднуємо, сер.

Комутатор клацнув при з'єднуванні, й почувся довгий сигнал виклику. Вона відповіла набагато швидше, ніж він чекав, і виразно пролунало:

– Вікторія 7472.

– Памело, це я.

– О, привіт, Г'ю!

У голосі її прозвучало здивування, а можливо, і розчарування.

– Послухай, у мене мало часу, тому зосередься на тому, що я скажу. Спакуй потрібні речі на тиждень, іди в гараж і негайно їдь з дітьми до своїх батьків.

– Але вже шоста!

– Там ще має бути відчинено.

– Чому такий поспіх? Що сталося?

– Нічого. Поки нічого. Просто хочу знати, що ви в безпеці.

– Звучить трохи лячно. Ненавиджу панікерів.

Легат ще дужче стиснув слухавку:

– Боюся, люба, що без паніки не обійдеться. – Він кинув погляд на двері: хтось проходив повз, і кроки ніби зупинилися. Г'ю знизив голос, але заговорив з більшою нагальністю: – Вже пізнього вечора вибратися з Лондона може бути важкувато. Треба їхати зараз, поки дороги вільні.

Вона почала заперечувати.

– Памело, не сперечайся зі мною. Ти можеш на біса зробити хоч раз так, як я прошу?

Повисла пауза. Вона тихо запитала:

– А як же ти?

– Мені доведеться залишитися на ніч. Спробую подзвонити пізніше. Мені час іти. Ти зробиш це? Обіцяєш?

– Гаразд, якщо ти наполягаєш.

Г'ю розчув, як хтось із дітей галасує.

– Тихо! Я з вашим батьком розмовляю! – гримнула вона на них. А потім до нього: – Хочеш, занесу тобі дорожню сумку?

– Ні, не турбуйся. Я при нагоді спробую піти собі. Зосередься на виїзді з Лондона.

– Я тебе люблю – ти це знаєш?

– Знаю.

Памела чекала. Г'ю розумів, що має сказати щось ще, але не знаходив слів. Почулося клацання, коли вона поклала слухавку, і тепер у слухавці лунав тільки сигнал набору.

Хтось постукав у двері.

– Секунду! – Легат склав нотатки з наради з начальниками штабів навпіл, потім ще удвічі та поклав їх до внутрішньої кишені.

У коридорі стояв посланець Рен. Підслуховував він чи ні? Але той сказав лише:

– Приїхало Бі-бі-сі.

?

Уперше з початку кризи на Даунінг-стріт зібрався неабиякий натовп. Люди неквапливо підходили до купки фотографів на протилежному боці від будинку № 10. Насамперед їхню увагу привертав великий темно-зелений фургон з емблемою Бі-бі-сі й написом золотими літерами «РЕПОРТАЖ З МІСЦЯ ПОДІЇ» з обох боків. Припаркована машина була відразу зліва від головного входу. Двоє техніків тягли з фургона кабелі через хідник до рами з підйомним вікном.

Легат стояв на порозі й сперечався з молодим інженером на прізвище Вуд.

– Пробачте, але боюся, що наразі це неможливо.

– Чому?

На Вуді був піджак рубчастого вельвету, а під ним – светр з трикутним вирізом.

– Бо до пів на восьму в прем'єр-міністра наради в залі засідань кабінету.

– А він не може радитися з ними деінде?

– Не кажіть дурниць.

– Ну, може, тоді ми організуємо прямий ефір в іншому приміщенні?

– Ні. Він хоче звернутися до британців з серця уряду, тобто із зали засідань кабінету.

– Так от послухайте: прямий ефір у нас о восьмій, а вже сьома. Що, якщо станеться збій, бо ми не встигнемо перевірити устаткування як належить?

– У вас буде щонайменше пів години, а якщо я зможу викроїти для вас ще деякий час...

Г'ю урвав. За спиною Вуда з Вайтголлу на Даунінг-стріт повертав чорний «остин» десятої моделі. У вечірніх сутінках водій увімкнув фари і їхав поволі, аби не зачепити когось із роззяв, які посходили з тротуару й майже перекрили дорогу. Оператори служби новин упізнали пасажира раніше за Легата. Світло дугових ламп засліпило його. Він прикрив очі долонею, вибачився перед Вудом і зійшов на бруківку. Коли машина зупинилася, Г'ю відчинив задні дверцята.

Сер Горес Вілсон, згорбившись, сидів на сидінні, затискаючи між ніг парасольку й тримаючи на колінах портфель. Він ледве всміхнувся Легату й виліз із автівки. На ганку до будинку № 10 на мить обернувся, вираз його обличчя був сумний і розгублений. Зблиснули спалахи. Він шмигонував до будинку, як налякана яскравим світлом нічна тварина, покинувши свого супутника, який вийшов з автівки з іншого боку. Той наблизився до Г'ю і простягнув руку:

– Полковник Мейсон-Макфарлан. Військовий аташе в Берліні.

Поліцейський відсалютував.

У вестибюлі Вілсон уже знімав пальто й капелюх. Спеціальний радник прем'єр-міністра був худорлявим, майже хирлявим, з довгим носом, капловухим. З Легатом він завжди був ввічливим, поведився з шармом; такий собі старший колега, який здатний певного дня пробовкнутися про щось, чого не варто чути. Репутацію Вілсон собі склав у Міністерстві праці, працюючи з очільниками профспілок. Думка про те, що він саме повернувся після вручення ультиматуму Адольфу Гітлеру, не трималася голови. Проте прем'єр-міністр вважав Вілсона незамінним. Він поставив складену парасольку біля вішалки поряд з парасолькою шефа і звернувся до Легата:

– Де ПМ?

– У своєму кабінеті, сере Горесе, він готується до вечірнього виступу по радіо. Усі інші в залі засідань.

Вілсон упевненим кроком попрямував у глиб будівлі, давши знак Мейсону-Макфарлейну йти слідом.

– Якогого швидше введіть ПМ у курс справи, – сказав він і кинув через плече Легату: – Прошу сповістити ПМ про мое повернення.

Він широко відчинив двері зали засідань й увійшов. Легат встиг помітити чорні костюми, золоті галуни, напружені обличчя, сигаретний дим стовпом при тьмяному освітленні. Потім двері зачинилися.

Г'ю пішов коридором повз кабінети Клеверлі, Саерса і свій власний до головних сходів. Піднявся ними повз низку чорно-білих гравюр і світлин усіх прем'єр-міністрів з часів Волпола. Щойно він дістався сходового майданчика – і будівля з клубу для джентльменів перетворилася на розкішну сільську садибу, якимось дивом переміщену в центр Лондона: з м'якими диванами, картинами олією і високими вікнами георгіанської епохи. У порожніх приймальнях тихо й безлюдно рипіли мостини під товстими килимами. Він почувався нав'язливим непроханим гостем. Легенько постукав у двері кабінету прем'єр-міністра.

Пролунав знайомий голос:

– Увійдіть.

Кімната була простора й світла. Прем'єр-міністр сидів спиною до вікна, схилившись над столом: правою рукою він писав, а лівою тримав запалену

сигару. Перед ним, поруч із люлькою і табакеркою, на невеликій підставці стояли ручки, олівці й каламарі; крім цього, попільниці та прес-пап'є в шкіряній оправі з промокашкою, на великому столі не було нічого. Ніколи ще Легат не бачив настільки самотню людину.

– Сер Горес Вілсон повернувся, прем'єр-міністр. Він чекає на вас унизу.

Як завжди, Чемберлен не підвів голови:

– Спасибі. Прошу вас на хвилину затриматися.

Він зробив паузу, щоб затягнутися, а тоді продовжив писати. Віхтики диму висіли над сивою головою. Легат переступив поріг. За чотири місяці вони з прем'єр-міністром ніколи до пуття не розмовляли. У кількох випадках підготовлені ним і передані увечері записи поверталися наступного ранку з вираженням вдячності червоним чорнилом на берегах: «Першокласний аналіз», «Зрозуміло опрацьовано й гарно викладено; дякую, Н. Ч.». Ця вчительського типу похвала зворушувала Г'ю більше, ніж звичайна добродушність політиків. Але ніколи керівник не називав його на ім'я чи на прізвище, як у випадку з Саерсом, ні, тим більше, на хресне ім'я – такої честі удостоєний був винятково лише Клеверлі.

Минали хвилини. Легат вийняв свій годинник і подивився на циферблат. Нарешті ПМ дописав. Він поклав ручку на підставку, примостив сигару на край попільниці, зібрав аркуші докупи, підрівняв їх і віддав Г'ю:

– Прошу це передрукувати.

– Добре. – Г'ю підійшов і взяв аркуші. Приблизно десять сторінок.

– Здається, ви з Оксфорда?

– Так, прем'єр-міністр.

– Я помітив, що у вас є розуміння стилю. Будь ласка, прочитайте рукопис. Якщо треба відредагувати якісь речення, то прошу це зробити. У мене зараз дуже заклопотана голова. Можливо, потрібні стилістичні правки.

Чемберлен відсунувся в кріслі, узяв сигару, підвівся. Схоже, від різкого руху у нього закрутилася голова. Він сперся рукою на стіл, потім попрямував до дверей.

На сходовому майданчику чекала місис Чемберлен; вона до обіду вбралася у вельветову сукню. Дружина була років на десять молодша за прем'єр-міністра: добра, дещо прохолодна, повногруда, гладка; вона нагадувала Г'ю його тещу – кажуть, замолоду ця англо-ірландка з глибинки була красунею. Легат зачекав. Дружина сказала щось неголосно прем'єрові, і той, на подив Г'ю, узяв її за руку й поцілував у губи.

– Енні, я зараз не можу затримуватися. Поговоримо пізніше.

Коли Легат проходив повз неї, йому здалося, що вона плаче.

Г'ю спускався сходами за Чемберленом і звернув увагу на його вузькі похилі плечі, сиве волосся, котре трохи кучерявилося на коротко підстриженій потилиці, напрочуд міцну руку, що легко торкалася поруччя, тримаючи сигару між другим і третім пальцем. Він був вікторіанською людиною. Серед портретів на стіні сходової клітки його портрет мав висіти не нагорі, а десь посередині. Коли вони дійшли до коридору приватного кабінету, прем'єр-міністр сказав:

– Будь ласка, принесіть мені промову якнайшвидше.

Минаючи кабінет Легата, він поплескав себе по кишенях, знайшов сірникову коробку. Біля входу до зали засідань кабінету Чемберлен зупинився, розпалив сигару, відчинив двері й зник усередині.

?

Легат сів за свій стіл. Почерк у прем'єр-міністра виявився несподівано красивий, навіть химерний. Він свідчив, що під панциром відлюдника ховалася пристрасна натура. З самою промовою в Г'ю клопотів не виникло. Як на нього, слід було усунути якання: «Я літав туди й назад по всій Європі... Я зробив усе, що в людських силах... Я не припиню сподіватися на мирне врегулювання... Я до мозку кісток мирна людина...» При всій своїй показній скромності, міркував він, Чемберлен такий же егоцентрик, як Гітлер: постійно роздмухує загальний інтерес до себе.

Г'ю зробив косметичну правку, виправив кілька граматичних помилок, додав рядок про оголошення мобілізації на флоті, про що ПМ ніби забув, і поніс текст униз.

Під час спуску до Садової кімнати Г'ю зауважив, що атмосфера дому змінювалася. Тепер це нагадувало підпалубні приміщення люксового лайнера. Картини олією, книжкові шафи й тиша поступилися місцем низьким стелям, голим стінам, спертому повітрю, спекоті та безугавному торохтінню більше десятка машинок «Імперіал», які друкували по вісімдесят слів на хвилину. Навіть при навстіж розчинених дверях до саду перебувати тут було обтяжливо. Відколи почалася криза, до будинку № 10 ринула злива листів від громадян: щодня по кілька тисяч. У вузькому проході лежали нерозпечатані мішки з листами. Наближалася сьома година. Легат пояснив диспетчерові терміновість завдання, і той провів його до молодиці за столом у кутку.

– Джоан у нас найшвидша. Джоан, голубонько, відставте поточну роботу й надрукуйте радіовиступ прем'єр-міністра для містера Легата.

Дівчина натисла на важіль каретки й витягла наполовину готовий документ.

– Скільки копій?

Голос у Джоани був «знаючий», діловий. З неї вийшла б чудова подруга для Памели.

Г'ю примостився на краечку її столу:

– Три. Розберете його почерк?

- Так, але, якщо продиктуєте, вийде швидше.

Вона заклала папір і копії й стала чекати, коли він почне.

«Завтра збереться парламент, і мені належить дати повний звіт про події, що привели до нинішньої тривожної та критичної ситуації...»

Легат узяв самописку.

- Вибачте, тут має бути «про події, які привели...» - Він зробив позначку в оригіналі й продовжив: «Це жакливо, немисливо й безглуздо, що нам доведеться рити траншеї та приміряти протигази через чвари в якійсь далекій країні між народами, про які ми нічого не знаємо...»

Г'ю спохмурнів. Друкарка перестала набирати текст і подивилася на нього. Обличчя її під макіяжем спітніло. З'явилися крапельки над верхньою губою, змокріла спина блузи. Він уперше помітив, що вона гарненька.

Джоан роздратовано запитала:

- Щось не так?

- Ця фраза. Я в ній не впевнений.

- Чому?

- Вона звучить трохи зневажливо.

- Але ж він має рацію! Так думає більшість людей. Нас не стосується, що одна група німців бажає приєднатися до іншої групи німців, - вона нетерпляче перебігла пальцями по клавішах. - Годі, містере Легате... Ви ж не прем'єр-міністр.

Він несамохіть розсміявся:

- Це так, дяка Богу! Гаразд, продовжуємо.

Вона закінчила за п'ятнадцять хвилин. Додрукувавши, витягла останню сторінку, розклала усі три примірники й поєднала їх скріпками. Легат перевірів верхній примірник. Жодної друкарської помилки.

- Скільки тут слів, на вашу думку? - запитав він.

- Приблизно тисяча.

- Отже, виступ займе хвилин вісім. - Г'ю встав. - Дякую!

- Звертайтеся. - Навздогін йому вона гукнула: - Я слухатиму.

Г'ю ще не дійшов до дверей, а Джоан уже друкувала щось інше.

?

Легат квапливо піднявся сходами й пішов коридором особистого секретаріату. Коли він підходив до дверей приймальні, з'явився Клеверлі. Схоже, йому потрібна була найближча вбиральня.

– Що сталося з вашими записами на зустрічі ПМ з начальниками штабів?

Легат відчув, що зашарівся.

– ПМ вирішив, що записи наради йому не потрібні.

– А це що тоді?

– Промова для вечірнього радіовиступу. Він просив занести її, щойно вона буде надрукована.

– Добре. Гарзд. Давайте сюди. – Клеверлі простягнув руку. – Я сам занесу.

Легат неохоче віддав сторінки. – Перевірте, як там Бі-бі-сі.

Клеверлі зайшов до зали засідань. Двері зачинилися. Легат дивився на білі фарбовані панелі. Значимість людини залежала від перебування в приміщенні, де ухвалюють рішення. Мало хто розумів це правило краще за головного особистого секретаря. Г'ю чомусь відчув себе приниженим.

Раптом двері відчинилися знову. Нижня частина лица Клеверлі перекосилася від посмішки, схожої на гримасу.

– Йому потрібні тільки ви.

Разом з прем'єр-міністром за круглим столом сиділо десятеро чоловік. Легат охопив їх поглядом: очільники відомств, Велика трійця, міністри домініонів, міністр координації оборони, а також Горес Вілсон і постійний заступник міністра закордонних справ сер Александер Кедоген. Вони слухали виступ військового аташе полковника Мейсона-Макфарлана.

– Отже, під час вчорашнього відвідування Праги мене найбільше вразив слабкий бойовий дух чехів.

Говорив він уривчасто, але швидко. Здавалося, що йому подобається виступати.

Прем'єр-міністр помітив Легата на порозі й кивком наказав увійти й сісти праворуч від себе, де зазвичай сидів секретар Кабінету міністрів. Прем'єр саме читав текст свого виступу, ведучи пером по сторінці й іноді підкреслюючи слово. Створювалося враження, що полковника він слухає не уважно.

– До минулого року чеський генеральний штаб планував відбивати німецький наступ на двох напрямках: на півночі – через Сілезію і на заході – через Баварію. Проте приєднання Австрії до рейху посунуло кордон з Німеччиною майже на двісті миль на південь, що негативно позначилося на обороні чехів. Вони цілком зможуть битися, але щодо словаків певності немає. Прага також недостатньо захищена від бомбардувань люфтваффе.

Вілсон, що сидів з лівого боку прем'єр-міністра, докинув:

- Напередодні увечері я зустрічався з генералом Герингом, і він висловив упевненість, що німецька армія переможе чехів не за кілька тижнів, а за кілька днів. Він дослівно сказав так: «Бомбардування перетворить Прагу на руїни».

Кедоген з протилежного боку столу чмихнув:

- Зрозуміло, Герингу вигідно подавати перемогу над чехами як якусь дрібницю. Але насправді в чехів чимала армія й потужні оборонні споруди. Вони цілком здатні протриматися кілька місяців.

- Лишень полковник Мейсон-Макфарлан дотримується іншої думки, як ви зараз чули.

- При всій повазі, Горесе, звідки йому знати?

?

Кедоген був худорлявим і, зазвичай, неговірким чоловіком. Але Легат бачив, що прерогативи Форин-офісу він обстоює з хоробрістю бантамського півня.

- З не меншою повагою, Еліку, але, на відміну від усіх нас, він там був.

Прем'єр-міністр поклав ручку:

- Дякую, полковнику, що здолали увесь шлях з Берліна заради зустрічі з нами. Розмова була виключно корисною. Ми бажаємо вам безпечного повернення до Німеччини.

- Дякую, прем'єр-міністре.

Коли двері зачинилися, Чемберлен сказав:

- Я просив сера Гореса доправити полковника з собою до Лондона, щоб він особисто доповів нам, бо мені це здається вкрай важливим. - Він обвів учасників наради поглядом. - Припустімо, чехи будуть завойовані до кінця жовтня: як нам тоді переконати британську громадськість у необхідності продовжувати війну взимку? Ми зажадаємо від народу піти на важкі жертви... і заради чого, власне? Адже ми вже погодилися, що від початку не треба було судетських німців переселяти до держави під контролем чехів.

Галіфакс сказав:

- Саме така позиція домініонів. Вони абсолютно ясно дали зрозуміти, що їхні народи не підтримають війну з такого специфічного приводу. Америка до неї не вступить. Ірландці зберігатимуть нейтралітет. Постають сумніви, де нам шукати хоч якихось союзників.

Кедоген зауважив:

- Зрозуміло, є ж іще росіяни. Ми забуваємо, що вони теж мають договір з чехами.

Довкола столу почулося тривожне бубоніння. Чемберлен промовив:

- Коли я востаннє дивився на мапу, Еліку, там не було спільного кордону Радянського Союзу й Чехословаччини. Єдиний для росіян спосіб втрутитися - це вторгнутися в Польщу або в Румунію. Тоді обидві ці країни вступлять у війну на боці Німеччини. Але ж, навіть попри географію, залучати саме Сталіна союзником до хрестового походу на захист міжнародного права! Це неможливо собі уявити.

Горт сказав:

- З погляду стратегії кошмар полягає у тому, що війна стане світовою, і зрештою нам доведеться битися з Німеччиною в Європі, з Італією в Середземномор'ї і з Японією на Далекому Сході. У цьому випадку, вважаю, саме існування імперії попадає під велику загрозу.

Вілсон промовив:

- Ми опиняємось у страшній скруті, з якої я бачу лише один вихід. Я підготував проект телеграми, де ми радимо чехам прийняти умови гера Гітлера до завершення кінцевого терміну - до другої години завтра, - віддати Судети й дозволити йому окупувати територію. Це єдиний певний для нас спосіб уникнути втягнення у війну, яка хутко набуде величезних масштабів.

- А якщо чехи відмовляться? - запитав Галіфакс.

- Вважаю, вони цього не зроблять. А якщо відмовляться, то принаймні Сполучене Королівство зніме з себе моральні зобов'язання перед ними. Ми зробили все, що могли.

Залягла тиша. Прем'єр-міністр промовив:

- Принаймні заслуга цього плану в його простоті.

Галіфакс і Кедоген презирнулися. Обое взялися хитати головами: Галіфакс - повільно, Кедоген - енергійно.

- Ні, прем'єр-міністре. Це відразу перетворить нас на поплічників Німеччини. Пропаде наш авторитет у світі, а з ним і імперія.

- А як же Франція? - додав Галіфакс. - Ми поставимо її у безвихідь.

Вілсон сказав:

- Їм слід було думати, перш ніж давати Чехословаччині гарантії, не порадившись з нами.

- О, дайте спокій! - Кедоген підвищив голос. - Горесе, адже це не виробничий конфлікт. Ми не можемо кинути Францію напризволяще у війні з Німеччиною.

Вілсон лишився незворушним.

– Хіба лорд Горт допіру не сказав, що у Франції немає наміру воювати? За винятком якихось рейдів, французи до літа залишаться за лінією Мажино.

Очільники відомств заговорили всі разом. Легат помітив, як прем'єр-міністр кинув погляд на годинник на камінній полиці та повернувся до тексту промови. Без його владного керівництва нарада вмить перетворилася на гомін розрізнених голосів. Залишалося тільки дивуватися вмінню Чемберлена зосереджуватися. Незабаром йому сімдесят, але він працював як дідівський годинник у холі: цок, цок, цок...

За високими вікнами почало сутеніти. Уже пів на восьму. Легат вирішив, що і йому годі мовчати.

– Прем'єр-міністре, – прошепотів він. – Бі-бі-сі час зайти і встановити апаратуру.

Чемберлен кивнув. Він обвів поглядом присутніх і неголосно сказав:

– Джентльмени! – Голоси відразу стихли. – Доведеться наразі закруглюватися. Ситуація, звичайно, украй складна. У нас лишилося менше двадцяти годин до набуття чинності німецького ультиматуму. Міністре закордонних справ, можливо, нам з вами слід додатково обговорити цю телеграму чеському урядові? Горесе, ми підемо до вашого кабінету. Еліку, вам краще піти з нами. Дякую всім.

?

Кабінет Вілсона прилягав до зали засідань і з'єднувався з нею дверима. Частенько, коли прем'єр-міністр працював сам за своїм довгим, подібним на труну столом, двері не зачинялися, і Вілсон міг входити й виходити, коли йому заманеться. У пресі про нього писали як про Свенгалі стосовно до Чемберлена, але, на думку Легата, не варто було недооцінювати самотійність ПМ: Вілсон був радше надзвичайно корисним виконавцем. На Даунінг-стріт він стежив за роботою урядової машини на кшталт охоронця в крамниці. Кілька разів, працюючи за столом, Г'ю відчував раптом чийсь присутність і, обернувшись, бачив, як Вілсон стоїть на порозі й нечутно спостерігає за ним. Обличчя радника кілька секунд залишалося безвиразним, а потім з'являлася лукава, дразлива посмішка.

Інженери з Бі-бі-сі розкрутили кабелі на килимах і встановили мікрофон у самому кінці столу в залі засідань, ближче до колон. Він підвішувався до металевої опори: ця чимала циліндрична конструкція звужувалась і зіходила на нуль на зразок артилерійського набою з відпиляним вершком. Поруч були розташовані гучномовець та інші загадкові елементи обладнання. Саерс і Клеверлі прийшли подивитися.

– Бі-бі-сі запитувало, чи не можна їм влаштувати пряму трансляцію завтрашнього виступу ПМ у парламенті, – сказав Саерс.

– Це не нам вирішувати, – відповів Клеверлі.

– Знаю. Це безперечно створить прецедент. Я переадресував їх до головного організатора парламентської фракції.

За п'ять восьма прем'єр-міністр вийшов з кабінету Вілсона у супроводі Галіфакса й Кедогена. Вілсон з'явився останнім. Вигляд у нього був роздратований. Легат припустив, що він знову посперечався з Кедогеном. У цьому полягала ще одна велика користь від Вілсона: він служив громовідводом для шефа. Прем'єр-міністр використовував його для тестування своїх ідей: шеф міг спостерігати, як їх сприймають, не розкриваючи власних поглядів і не піддаючи ризику власний авторитет.

Чемберлен уместився перед мікрофоном і розклав аркуші з текстом. Руки йому тремтіли. Один аркуш упав на підлогу, і він насилу нахилився, щоб підняти його.

– Мое хвилювання дається взнаки, – пробурмотів прем'єр і попросив води.

Легат взявся наповнити склянку з графіна в центрі столу і від хвилювання перелив. На полірованій поверхні застигли краплі.

Інженер Бі-бі-сі попросив усіх інших зайняти місця в протилежному кінці зали. На вулиці на садок і Плац кінної гвардії впала темрява.

Біг-Бен відрахував вісім ударів.

З гучномовця почувся голос диктора:

– В ефірі Лондон. Зараз ви почуєте звернення прем'єр-міністра, високоповажного Невілла Чемберлена, з резиденції уряду на Даунінг-стріт № 10. Його промова транслюватиметься на всю імперію, на американський континент, а також на багато зарубіжних держав. Прошу, містере Чемберлене!

Поряд з мікрофоном спалахнув зелений вогник. Прем'єр-міністр поправив манжети і взяв текст.

– Я хочу звернутися до вас, чоловіки й жінки Британії та імперії, а може, й інших країн.

Чемберлен виразно вимовляв кожен склад. Тон був милозвучний, меланхолійний та натхненний, як панахида.

– Наскільки жакливо, фантастично, неймовірно те, що ми тут будемо рити окопи й приміряти протигази через сварку в далекій країні між людьми, про яких ми нічого не знаємо. Здається ще більш неймовірним, щоб сварка, яка вже розв'язана в принципі, стала предметом війни. Я цілком розумію причини, з яких чеський уряд вважав за неможливе погодитися на умови, визначені йому в німецькому меморандумі...

Легат поглянув через стіл на Кедогена. Той кивав на знак згоди.

– А проте я після моїх перемовин з гером Гітлером вірю, що за наявності часу має з'явитися можливість організувати передачу території, яку чеський уряд погодився віддати Німеччині, за умов, що гарантуватимуть справедливе

ставлення до населення тих земель. Після своїх візитів до Німеччини я наочно усвідомив, що гер Гітлер відчуває себе захисником інтересів інших німців. Він сказав мені особисто, а напередодні увечері підтвердив публічно, що з приєднанням судетських німців питання буде вичерпано і що це кінець німецьким територіальним домаганням у Європі...

Кедоген поморщився в бік Галіфакса, але міністр закордонних справ дивився просто перед себе. Його довгасте бліде благочестиве й водночас хитре обличчя не ворухнулося. У Форин-офісі його називали Святим Лисом.

– Я не покину сподіватися на мирне врегулювання й докладатиму зусиль для досягнення миру, доки залишиться шанс зберегти мир. Я, не вагаючись, і втретє поїхав би до Німеччини, якби вважав, що це доцільно...

Тепер кивав Вілсон.

– Тим часом є речі, які можна і треба зробити в себе в країні. Досі потрібні охочі для протиповітряного захисту, для пожежних бригад і поліцейської служби, а також для підрозділів поліції. Не лякайтеся, якщо чоловіків мобілізуватимуть для комплектування сил ППО або ВМС. Це усього лише запобіжні заходи, яких уряд зобов'язаний ужити в такі часи...

Легат чекав на рядок, у якому оголошується мобілізація до ВМФ. Але не дочекався. Прем'єр-міністр викреслив його. Замість цього він вставив цілий абзац.

– Як би ми не симпатизували маленькому народові в його конфлікті з великим і могутнім сусідом, ми, враховуючи всі обставини, не можемо затягти всю Британську імперію у війну на його боці. Якщо ми будемо битися, то привід має бути вагомим...

Якби я був переконаний, що якась нація вирішила підпорядкувати собі світ за допомогою зброї, то почував би себе зобов'язаним чинити опір. В умовах такого панування життя людей, що вірять у свободу, не мало б сенсу. Але війна – жажлива річ, і, перш ніж вступити в неї, ми маємо бути повністю упевнені, що на кону дійсно важливі ставки і що заклик захищати їх за всяку ціну, зваживши всі наслідки, не виправданий.

Наразі я прошу вас дотримуватися спокою в очікуванні подій кількох найближчих днів. Поки війна не почалася, завжди є надія, що її можна уникнути, і вам відомо, що я працюватиму задля миру до останнього. Доброї ночі.

Зелений вогник згас.

Чемберлен глибоко зітхнув й обм'як у кріслі.

Вілсон схопився першим. Він ішов до прем'єр-міністра й неголосно аплодував.

– Дозволю собі сказати, що це було справді чудово: ні запинань, ні невпевненості.

Досі Легат не бачив на обличчі прем'єр-міністра усмішки. Вона відкрила рівний ряд жовтуватих-сірих зубів. Він по-дитячому тішився похвалою.

– Справді все гаразд?

– Тон вибрано чудово! – сказав Галіфакс.

– Дякую, Едварде. Дякую всім! – Загальна подяка включала і Легата, і технічний персонал Бі-бі-сі. – Виступаючи по радіо, я завжди використовую один прийом: намагаюсь уявити, ніби звертаюся душевно, як до друга, лише до однієї особи, що сидить у своєму кріслі. Сьогодні увечері зробити це було важче, звичайно, бо я знав, що звертаюся ще до однієї особи, яка сиділа в цьому приміщенні в тіні. – Чемберлен відпив ковток води. – До гера Гітлера.

4

Відповідальний службовець Міністерства закордонних справ Німеччини, статс-секретар Ернст фон Вайцзеккер, висловив бажання отримати німецький переклад виступу прем'єр-міністра через тридцять хвилин після передачі. Відповідальність за це він поклав на Пауля фон Хартманна.

Хартманн відразу створив групу з трьох жінок у приміщенні радіомоніторингу на горищі будівлі на Вільгельмштрассе під розгіллям антен на даху. Стенографістка нотувала слова Чемберлена англійською (нелегке завдання, бо сигнал Бі-бі-сі досягав Берліна, втративши велику частину потужності, і голос прем'єр-міністра в ефірі то губився, то виринав зі статичних розрядів, і його важко було розчутити). Щойно стенографістка заповнювала сторінку, друга працівниця – секретарка – роздруковувала нотатки на машинці через три інтервали. Хартманн вписував між рядками переклад і віддавав аркуші третій співробітниці, яка друкувала остаточну, німецьку версію.

Wie schrecklich, fantastisch, unglaublich ist es...

Його перо швидко бігало по дешевому паперу, і брунатне чорнило трохи розпливалося на грубих волокнах.

Через десять хвилин після того, як Чемберлен закінчив говорити, робота була готова.

Друкарка висмикнула з машинки останній аркуш. Хартманн схопив його, поклав промову до картонної теки, поцілував дівчину в маківку й шмигонував з кімнати під сміх полепшення. Його усмішка зникла, ледве він опинився в коридорі. Дорогою до кабінету Вайцзеккера він скрушно і з розчаруванням гортав аркуші. Тон був занадто обережним, примирливим – блаженський текст, аудіоектоплазма. Де погрози, де ультиматум? Чому Чемберлен не повторив публічно ввечері те, що його емісар сказав особисто Гітлеру сьогодні вранці: якщо Франція надасть допомогу Чехословаччині, Британія підтримає Францію?

Він спустився сходами на перший поверх, постукав у двері приймальні кабінету Вайцзеккера й увійшов, не чекаючи на відповідь. Вікна великої кімнати з високою стелею виходили в парк за будівлею міністерства. Освітлювалася вона великою елегантною люстрою. У темних вікнах, поза відбиттям електролампочок, ще можна було розрізнити контури дерев на тлі вечірнього неба. Молодші секретарки вже пішли додому, їхні зачохлені на ніч машинки нагадували клітки із сплячими птахами. За столом біля середнього вікна самотньо сиділа старша секретарка Вайцзеккера. Нафарбовані шарлатовою помадою губи стискали сигарету, а в руках секретарка тримала по листку й похмуро переводила погляд з одного документа на інший.

– Вечір добрий, шановна фрау Вінтер!

– Добрий вечір, гер фон Хартманн. – Жінка схилила голову з підкресленою офіційністю, немов Пауль висловив їй великий комплімент.

– У себе?

– Він з міністром в канцелярії.

– Он воно що, – розгубився Хартманн. – Що ж мені тоді робити з промовою Чемберлена?

– Він сказав, щоб ви її передали йому негайно. Стривайте! – зупинила вона його, коли той повернувся, аби йти. – Що це у вас на обличчі?

Пауль покійно застиг під люстрою, давши їй оглянути його щок. Її волосся й пальці пахли парфумами й тютюновим димом. В її темних кучериках він завважив тоненькі сиві пасма. Цікаво, скільки їй років? Сорок п'ять? У кожному разі достатньо, щоб втратити чоловіка на минулій війні.

– Чорнило! – несхвально пробурмотіла секретарка. – Брунатне чорнило! Гер фон Хартманн, не можна йти до канцелярії в такому вигляді. А якщо ви наштотхнетеся на фюрера? – Вона витягла з рукава носовичок, змочила куточок язиком й акуратно витерла йому щок. Потім відступила на крок, аби оцінити результат. – Так краще. Я подзвоню й повідомлю, що ви йдете.

На вулиці вечір був ще теплий. Довоєнні ліхтарі, розставлені через довші проміжки уздовж Вільгельмштрассе, утворювали окремі озерця світла в темряві. Перехожих майже не було. Посеред дороги двірник прибирав купки кінського лайна після параду. Тишу порушував тільки скрегіт його лопати по асфальту. Стискаючи папку, Хартманн швидко йшов уздовж фасаду міністерства, поки не досяг огорожі рейхсканцелярії. Одна з великих металевих брам була відчинена. З неї виїздив «мерседес». Поліцейський салютував. Хартманн не міг бачити, хто сидів на задньому сидінні. Поки автівка повертала в напрямку Анхальтського вокзалу, Пауль устиг назвати своє прізвище й департамент поліцейському, і його мовчки пропустили.

По усьому периметру двору світилися вікна: тут, нарешті, відчувалася якась діяльність, криза. Під дашком центрального входу один з вартових есесівців з автоматом зажадав документ, потім кивнув, дозволяючи увійти до вестибюля, де вартували ще два есесівці, озброєні пістолетами. Хартманн

знову пред'явив перепустку й повідомив, що прийшов до статс-секретаря фон Вайцзеккера. Його попросили почекати. Один з вартових попрямував до телефонного апарату на столі біля протилежної стіни. Пауль подумки занотував: двоє поліцейських біля брами, чотири стрільці-есесівці тут і принаймні ще трьох він бачив у будці для вартових.

Минула хвилина. Несподівано відчинилися великі подвійні двері, і з'явився ад'ютант у формі СС. Він клацнув підборами й підкинув руку в гітлерівському вітанні, чітко, як заводний солдатик.

Хартманн відповів обов'язковим вітанням:

– Хайль Гітлер!

– Прошу йти за мною.

Вони увійшли в подвійні двері й пішли по нескінченній перській килимовій доріжці. У приміщенні панував дух кайзерівської доби: вицвіле на сонці старе сукно, пилюга, віск. Можна було уявити, як тут ходив Бісмарк. Під наглядом вартового есесівця – це який вже за лічбою, восьмий? – Пауль піднявся за ад'ютантом мармуровими сходами повз гобелени на майданчик другого поверху, пройшов через чергові подвійні двері до, як він зрозумів з прискоренням пульсу, особистих апартаментів фюрера.

Ад'ютант запитав:

– Дозвольте забрати це? Почекайте, будь ласка.

Він узяв папку, тихо постукав у найближчі двері й прослизнув усередину. За мить – перш ніж вони зачинилися – Хартманн почув голоси, потім тиха розмова урвалася. Він розгледівся. Кімната виявилася напрочуд сучасна, обставлена зі смаком: пристойні картини, столики з лампами й вазами свіжих квітів, килим на полірованому паркеті, прості стільці. Можна йому сісти чи ні? Мабуть, не варто.

Минав час. Гарна жінка в накрохмаленій білій блузі зі стосом паперів увійшла до кабінету, де тривала нарада, і майже відразу вийшла з порожніми руками. Нарешті, приблизно за чверть години, двері знову відчинилися і з'явився сивий чоловік років п'ятдесяти п'яти, з прилизаним волоссям і значком нацистської партії на лацкані. То був барон Ернст фон Вайцзеккер, хоча в дусі нинішніх егалітарних часів він зрікся титулу майже відразу, як одержав партійний значок. Він дав Паулю конверт.

– Дякую, що зачекали, Хартманне. Це відповідь фюрера Чемберлену. Будь ласка, доправте конверт негайно до британського посольства й передайте до власних рук або серові Невіллу Гендерсону, або містерові Кіркпатріку. – Він нахилився й довірливо додав: – Звернете їхню особливу увагу на останнє речення. Скажіть, що це пряма відповідь на вечірній виступ. – Потім ще знизив голос: – Скажіть їм, що це було непросто.

– Вайцзеккер!

Хартманн упізнав владний голос з кабінету – Ріббентроп. Тінь невдоволення майнула по правильних рисах статс-секретаря, і він пішов.

?

Британське посольство розташовувалося за п'ять хвилин ходи у північному кінці Вільгельмштрассе відразу за Міністерством закордонних справ. Чекаючи, поки вартовий поліцейський відчинить браму рейхсканцелярії, Хартманн роздивився конверт. На ньому Вайцзеккер виписав адресу: «Його вельможності серові Невіллу Гендерсону, послові Великої Британії». Конверт був не запечатаний.

– Добраніч, сер, – відсалютував поліцейський.

– Добраніч.

Хартманн пройшов трохи широкою вулицею повз тихі темні вікна Міністерства закордонних справ, а потім невимушено – будь-який спостерігач визнав би його поведінку цілком природною – завернув до головного входу. Нічний швейцар упізнав його. Пауль піднявся по вистелених килимовою доріжкою сходах з камінними сфінксами, завагався, потім повернув ліворуч у порожній коридор. Його кроки відлунювали від камінної підлоги, зелених тинькованих стін, склепінчастої стелі. Двері з обох боків коридору були зачинені. У середній частині коридору розміщувався туалет. Він увійшов та ввімкнув світло. Відбиття в дзеркалі над рукомийником налякало його: похила, злодійкувата, підозріла для будь-кого особа. Він для таких справ не придатний. Хартманн зайшов до кабінки, замкнув двері й сів на край унітазу.

Шановний містере Чемберлене! Під час нашої бесіди я ще раз сказав серу Горесу Вілсону про мое остаточне рішення...

Усього було десь сім абзаців, деякі великі. Загальний тон був войовничим: чехи зволікають, їхні заперечення проти негайної окупації німцями Судетів мають надуманий характер і взагалі Прага намагається «розпалити загальну війну». Останнє речення, яким так пишався Вайцзеккер, не давало особливої надії на мир:

Лишаю на Ваш розсуд, чи у світлі вказаних фактів Ви вважатимете за доцільне докладати зусиль, за які я Вам ще раз щиро дякую, аби спонукати уряд в Празі ухвалити розумне рішення в останню хвилину.

У кінці друкованого на машинці листа – недбалий підпис Адольф Гітлер.

До кабінету Вайцзеккера Хартманн дістався тієї миті, коли фрау Вінтер усе замикала, збираючись додому. На ній був модний капелюшок з широкими крисами. Вона здивовано витріщилася на Пауля:

- Гер Хартманн? Статс-секретар досі в канцелярії.

- Знаю. Мені незручно просити вас... я б не просив, якби це не було так важливо.

- Про що?

- Не могли б ви швиденько зробити копію цього документа?

Він показав їй листа з підписом. Очі в неї розширилися. Вона зиркнула ліворуч і праворуч по коридору, повернулася, відімкнула двері й увімкнула світло.

Вона впоралася за п'ятнадцять хвилин. Хартманн стояв на варті в коридорі. Вона не промовила ні слова, поки не закінчила.

- Схоже, він має твердий намір почати війну, - сказала ніби між іншим, не відвертаючись від друкарської машинки.

- Так. А англійці своєю чергою хочуть уникнути її. На жаль.

- Ось. - Вона витягла з машинки останню сторінку. - Ідіть.

Коридор ще був порожній. Пауль хутко пройшов увесь шлях назад і щойно дійшов до останнього прольоту сходів до вестибюля, як помітив фігуру в чорному мундирі СС, що поспішала до нього по мармуровій підлозі. Голова штурмбаннфюрера Зауера, працівника особистого кабінету Ріббентропа, була опущена; якусь мить Хартманн зважував можливість уникнути зустрічі, але Зауер підвів погляд й упізнав його. Есесівець здивувався.

- Хартманн?

Офіцер, який був приблизно ровесником Пауля, мав якесь знебарвлене обличчя, біляве волосся, бліду шкіру, ясно-блакитні очі.

Не знаючи, що відповісти, Хартманн підкинув руку:

- Хайль Гітлер!

- Хайль Гітлер! - машинально відгукнувся Зауер. Але потім пильно подивився на співрозмовника. - Хіба вам не належить бути в британському посольстві?

- Саме туди йду.

Хартманн збіг по останніх східцях і поквапився до головного входу.

Зауер навздогін йому гукнув:

- Бога ради, Хартманне, не баріться! Доля рейху на кону...

Пауль був уже на вулиці й віддалявся від будівлі. Йому ввижалося, ніби Зауер біжить за ним, окликає, вихоплює пістолет, наказує зупинитися й вивернути кишені, знаходить записник. Пауль наказав собі заспокоїтися. Він

третій секретар Англійського департаменту, відповідальний, зокрема, за переклад. Наявність у нього копії офіційного листа британському прем'єр-міністрові, що в будь-якому випадку опиниться в Лондоні менше ніж за годину, навряд чи зрада. Він щось придумав. Як і в усіх інших ситуаціях.

Він подолав п'ять дуже вичовганих камінних сходинок до входу до британського посольства. Інтер'єр великого портика освітлювався однією тьмяною лампочкою. Залізні двері були замкнені. Він натиснув на кнопку й почув десь усередині будівлі дзвінок. Звук завмер. Така тиша! Вона панувала навіть у найбільш фешенебельному з великих берлінських готелів «Адлоні», що стояв на протилежному боці вулиці. Здавалося, усе місто затамувало подих. Аж от відсунулися засувки та клацнув замок. З-за дверей з'явилася голова молодої людини.

Пауль сказав англійською:

– У мене термінове послання з рейхсканцелярії, яке я маю подати до власних рук послові або першому секретареві.

– Авжеж. Ми на вас чекали.

Хартманн увійшов за ним, піднявся на другий поверх до імпозантної приймальної заввишки на два поверхи, з овальним скляним дахом. Спорудив будівлю в минулому столітті один знаменитий залізничний магнат, який незабаром збанкрутував. Скрізь панувала атмосфера бучного несмаку: не одні, а двоє сходів з порцеляновими балюстрадами вели нагору поплід протилежними стінами й зустрічалися в центрі. Лівим прольотом з легкістю Фреда Астера спускався високий худорлявий чоловік – денді в смокінгу з червоною гвоздиною в петельці. Він палив сигарету в жадитовому мундштуку.

– Добрий вечір! Гер Хартманн, якщо не помиляюся?

– Добрий вечір, ваша величносте. Це я. У мене відповідь фюрера прем'єр-міністрові.

– Чудово.

Британський посол узяв конверт, швидко витягнув три машинописні сторінки і, не сходячи з місця, почав читати. Очі його швидко бігали по рядках. Довгасте обличчя з обвислими вусами, що й без того було позначене меланхолією, витяглося ще дужче. Посол щось бурмотів. Закінчивши, він зітхнув, знову тицьнув мундштук у зуби й підняв очі догори. Дим сигарети був духмяний, турецький.

Хартманн сказав:

– Статс-секретар просив звернути вашу особливу увагу на останнє речення, сере Невіллі. Він додав, що це було нелегко.

Гендерсон знову поглянув на останню сторінку.

– Маленька соломинка, але хоч щось. – Сер Невілл передав листа своєму молодому помічникові. – Перекладіть і негайно телеграфуйте до Лондона, будь ласка. Шифрувати немає потреби.

Він наполіг на тому, щоб провести Хартманна до дверей. Манери посла були такі ж вишукані, як його одяг. Подейкували, ніби він коханець югославського принца Павла. Якось він заявився в рейхсканцелярії в малиновому светрі під світло-сірим піджаком; Гітлер, кажуть, кілька днів згадував про це. Про що думають британці, дивувався Хартманн, надсилаючи таких людей вести справи з нацистами?

Біля дверей сер Невілл потис Хартманнові руку.

– Передайте баронові фон Вайцзеккеру, що я ціную його зусилля. – Він подивився уздовж Вільгельмштрассе. – Не віриться, що до кінця тижня нас тут може вже не бути. Не можу сказати, що дуже шкодуватиму про це.

Він востаннє затягнувся сигаретою, потім акуратно затис її між великим і вказівним пальцем, витяг з мундштука й кинув на бруківку жевріти у каскаді помаранчевих іскор.

5

Легати мешкали в орендованому будиночку блокованої забудови на Норт-стріт у Вестмінстері, що його підшукав для них колишній начальник Г'ю в головному департаменті Форин-офісу Ралф Вігрем, який мешкав з дружиною й сином в останніх номерах тієї ж вулиці. Перевагою такого мешкання була близькість до роботи: Вігрем вимагав від підлеглих наполегливої праці, і Легат міг сидіти на робочому місці вже через десять хвилин після виходу з дому. Недоліків у будинку теж було багатенько; впливали вони з того, що будівлі було понад двісті років. За цей час, крім проведення електрики, мало що було зроблено. Темза протікала ярдів за сто від нього, і рівень ґрунтових вод був високий. Сирість піднімалася з підвалин назустріч дощу, що стікав з покрівлі. Меблі доводилося вправно розставляти, щоб замаскувати темно-зелені плями плісняви. Кухня була ще довоєнна. А проте Памела любила свій будинок. На їхній вулиці жила леді Коулфакс, яка влітку влаштовувала вечірки при свічках на тротуарі й запрошувала Легатів. То був абсурд: Г'ю заробляв лише триста фунтів на рік. Хоча, щоб сплатити оренду, їм доводилося здавати цокольний поверх, але вдалося зберегти на пташиних правах доступ до маленького садка, куди вони потрапляли по хистких приступцях з вікна вітальні; за допомогою мотузки й кошика для білизни Легат змайстрував ліфт і спускав дітей туди бавитися.

Колись це виглядало вельми романтично, але тепер – нікому не потрібне облаштування, символ, як думав Легат, загального стану його шлюбу, коли поспішав додому по нічну сумку менше ніж через годину після виступу прем'єр-міністра.

Г'ю йшов, як завжди, повз будинок Вігремів у кінці вулиці. Більшість будинків з плоскими фронтонами почорніли від сажі, у фасадах подекуди виокремлювалися вікна, прикрашені геранню. А № 4 виглядав сліпим і покинутим. Уже багато місяців за склом вікон у стилі короля Джорджа білі жалюзі були опущені. Г'ю раптом з майже відчутною тугою захотілося, щоб

Вігрем досі жив там. Адже саме Вігрем, як ніхто інший, передбачив теперішню кризу: широко кажучи, він з одержимістю завбачав кризу, а Легат, котрий любив його, вважав, що тому через Гітлера клепки в голові бракує. Г'ю враз уявив собі Вігрема: неспокійні блакитні очі, пшеничні вуса, тонкі вольові губи. Але ще простіше йому було не побачити, а почути шефа, що шкандибав коридором до кабінету третього секретаря – спочатку важкий крок, а тоді звук підтягання лівої ноги, стукіт ціпка попереджав про його наближення; і завжди одне й те ж на вустах: Гітлер, Гітлер, Гітлер. Коли німці 1936 року ремілітаризували Рейнську територію, Вігрем попросив аудієнції в прем'єр-міністра Стенлі Болдвіна й попередив, що, на його думку, нині в антинімецької коаліції є остання можливість зупинити нацистів. ПМ відповів, що, коли є хоч один шанс із ста, що ультиматум призведе до війни, він не ризикуватиме, бо країна не витримає іншого конфлікту так швидко після завершення попереднього. У відчаї Вігрем прийшов додому на Норт-стріт і скрушно мовив дружині: «Тепер чекаймо, коли на будинок упадуть бомби». Через дев'ять місяців, у віці сорока шести років, його знайшли мертвим у власній ванні; ніхто не знав, чи це самогубство, чи наслідок поліомієліту, що вбивав його останні десять років.

«Ралфе, – думав Легат. – Бідний любий каліка Ралфе, ти усе це передбачав».

Г'ю увійшов до будинку й увімкнув світло. За звичкою привітався й чекав на відповідь. Але видно було, що всі поспіхом зібралися й виїхали з дому. Шовковий жакет, у якому Памела приходила в ресторан, був накинтий на стійку поруччя сходів унизу. Триколісний велосипед Джона валявся й не давав пройти. Легат відставив його. Східці рипіли й потріскували під ногами. Дерево гнило. Сусіди нарікали на сирість, що йшла від стіни з сусідами. Проте Памела якимось чином змогла надати житлу шику: багатство перських килимів і порт'єри з яскраво-червоної камки, павичеве й страусине пір'я, бісер і старовинне мереживо. У неї, безсумнівно, є смак: сама леді Коулфакс визнала це. Якимось уночі дружина порозставляла по всьому будинку духмяні свічки й перетворила його на казкову країну. Але вранці запах вогкості повернувся.

Г'ю зайшов до відпочивальні. Лампа була розбита, але завдяки світлу зі сходового майданчика він бачив, що робить. Непотрібні їй речі купую лежали на ліжку й валялися на підлозі. На шляху до ванни довелося переступити через її спідню білизну. Легат поклав у несесер бритву, пензлик, мило, зубну щітку й зубний порошок та повернувся до відпочивальні шукати сорочку. По Норт-стріт повільно їхала автівка. За звуком двигуна Г'ю визначив, що включена перша передача. Фари освітили стелю і спроектували на протилежну стіну контури вікна; темні лінії переміщалися, як тінь на сонячному годиннику. Легат завмер з сорочкою в руці й прислухався. Автівка ніби зупинилася навпроти, але двигун продовжував працювати. Легат підійшов до вікна.

То була маленька автівка з двома дверцятами; пасажирська була відчинена. Г'ю почув унизу брязкіт. За мить від будинку хутко відокремилася фігура в капелюсі й темному плащі, зігнулася, влізаючи до машини. Дверцята зачинилися.

Легат двома кроками перетнув відпочивальню, збіг через три-чотири сходинки додола, наскочив на триколісний велосипед і трохи не гепнувся на повен

зріст. Коли він відчинив вхідні двері, автівка вже завертала за ріг на Грейт Пітер Стріт. Декілька секунд відсапуючись, Г'ю дивився їй услід, потім нахилився й підняв з килимка конверт. Цупкий на вигляд конверт – офіційний лист із суду? Його прізвище написано з помилками: Легтатт.

З конвертом у руках зайшов до вітальні, сів на софу. Засунув палець під клапан й обережно відкрив конверт. Документ одразу не витягнув. Натомість Г'ю двома пальцями розсунув конверт і зазирнув усередину. Так він готувався до поганих фінансових новин. Розгледів тільки надрукований на машинці заголовок:

Berlin Mai. 30. 1938

OKW No. 42/38. g. Kdos. Chefsache (Streng geheim, Milit?r) L I

Через десять хвилин він уже повертався на роботу. Скрізь ввижалися тривожні знаки: рубінове намисто габаритних вогнів машин на Маршем-стріт до бензозаправки, де водії вишикувалися в чергу за паливом; у мощеному дворі Вестмінстерського абатства лунає гімн, що ллється з відчиненого вікна, де під відкритим небом при свічках проходить богослужіння про мир; срібне світло камер кінохронік на почорнілих стінах Даунінг-стріт, де видніється чорний безмовний силует юрби.

Він спізнювався. Довелося проштовхуватися до будинку № 10, тримаючи саквояж над головою. «Вибачте... Вибачте...» Але, опинившись усередині, Г'ю зрозумів, що його зусилля марні. Перший поверх був порожній. Міністри вже подались на засідання кабінету о 21:30.

Клеверлі на місці не було. Легат постояв трохи в коридорі, міркуючи, що робити. Саерс сидів за столом, палив сигарету й дивився у вікно. Помітив у склі відбиття Г'ю.

– Привіт.

– Де Клеверлі?

– У залі засідань – раптом міністри вирішать відправити чехам телеграму Гореса.

– Кедоген теж там?

– Його я не бачив. – Саерс повернувся. – А ви ніби перевтомлені. Як ся маєте?

– Чудово. – Легат показав саквояж. – Збігав додому по деякі речі.

Він вийшов, перш ніж Саерс встиг запитати ще про щось. У себе в кабінеті він відкрив саквояж і дістав конверт. Зрадою виглядала вже спроба пронести його в будівлю: біда, якщо його заскочать з ним. Слід передати його по інстанціях, позбутися чимшвидше.

За чверть десята Легат перейшов Даунінг-стріт, активніше проштовхуючись крізь юрми роззяв. На протилежному боці вулиці він зайшов через велику залізну браму й опинився у широкому квадраті, який утворили міністерські будівлі. У всіх них світилися вікна: у Міністерстві у справах колоній – ліворуч унизу, у Міністерстві внутрішніх справ – ліворуч нагорі, у Міністерстві у справах Індії – нагорі праворуч, а поруч з ним, за один проліт сходами – Форин-офіс. Нічний швейцар кивнув Г'ю.

Коридор був просторий і високий, у вікторіанському імперському стилі; його екстравагантність покликана була вражати тих, кому не пощастило народитися британцями. Кабінет постійного заступника міністра розташовувався на першому поверсі на розі: з одного боку – Даунінг-стріт, з іншого – Горс Гардс Род. (Близькість – індекс влади; Форин-офіс пишався тим, що його ПЗМ сидить у залі засідань Кабінету міністрів навпроти прем'єра й може з'явитися за викликом через півтори хвилини).

Міс Мачент, чергова старша секретарка, сиділа в приймальні сама. Вона працювала нагорі у короткозорого заступника Кедогена Орма Сарджента, відомого за прізвиськом Кріт.

Легат засапався.

– Мені – до сера Александера. Справа нагальна.

– Він надто зайнятий і нікого не приймає.

– Будь ласка, передайте йому, що це справа найбільшої державної ваги.

Це кліше, як ланцюжок для годинника і старомодний чорний стрій, пасувало йому. Він розставив ноги. Хоч він і засапаний, і молодший, але не поступиться. Міс Мачент глипнула на нього здивовано, повагалася, а тоді підвелася й тихо постукала в двері до ПЗМ. Просунула всередину голову. Г'ю розчув лише її слова:

– Містер Легат просить прийняти його.

Пауза.

– Каже, це дуже важливо.

Знову пауза.

– Авжеж, думаю, варто його прийняти.

У відповідь почулося гучне бурчання.

Вона відійшла, пропускаючи Г'ю. Проходячи повз, він з такою вдячністю поглянув на неї, що вона зашарілася.

Приміщення було грандіозне: до стелі щонайменше футів двадцять; це підкреслювало мініатюрність сера Александера. Він сидів не за своїм столом, а за столом нарад, що був завалений різнокольоровим папером: білі аркуші – для протоколів і телеграм, світло-блакитні – для чернеток,

рожевувато-лілові – для депеш, аквамаринові – для документів Кабінету міністрів, а поміж ними – коричневі теки великого формату, зав'язані рожевими стрічками. На носі у постійного заступника міністра сиділи окуляри з круглою оптикою в роговій оправі, поверх яких на Легата був скерований дещо роздратований погляд.

– Слухаю.

– Перепрошую за клопіт, сере Александре, але, думаю, вам слід побачити це негайно.

– О боже, що там ще?

Кедоген простягнув руку, узяв п'ять машинописних сторінок, поглянув на перший рядок:

Auf Anordnung des Obersten Befehlshabers der Wehrmacht.

Він спохмурнів, потім перегорнув у кінець:

gez. ADOLF HITLER

F?r die Richtigkeit der Abschrift:

ZEITZLER, Oberstleutnant des Generalstabs

Легат із задоволенням побачив, як заступник міністра випростався у кріслі.

Документ був директивою Гітлера: «Війна на два фронти з напрямом головного удару на південний схід, стратегічна група військ «Грюн».

– Де, хай йому біс, ви це роздобули?

– Мені це вкинули в домашню поштову скриньку півгодини тому.

– Хто?

– Я їх не розгледів. Якийсь чоловік в автівці. Власне, двоє.

– І нотатки не було?

– Ні.

Кедоген розчистив місце на столі, поклав документ перед собою і схилив над ним непропорційно велику голову. Він читав з граничною зосередженістю,

притиснувши кулаки до скронь. Німецькою він володів добре: працював послом у Відні влітку 1914 року, коли вбили ерцгерцога Франца Фердинанда.

Необхідно протягом перших двох-трьох днів створити ситуацію, яка продемонструє ворожим державам, які бажають втрутитися, безнадійну військову позицію чехів...

Армійські формування швидкого розгортання повинні спритно й енергійно здолати прикордонні укріплення і стрімко прорватися в Чехословаччину, знаючи, що їх швидко підтримають основні мобільні частини...

Для несподіваного нападу на Чехословаччину слід задіяти головні сили люфтваффе. Літаки повинні перетнути кордон одночасно з першими частинами сухопутних військ...

Закінчуючи читати сторінку, Кедоген перевертав її й акуратно відкладав праворуч. Дійшовши до кінця документа, він підрівняв аркуші.

– Екстраординарно, – пробурмотів дипломат. – Вважаю, перше запитання, яке ми повинні собі поставити, чи справжній цей документ?

– Мені здається, що, безперечно, так.

– Згоден. – Постійний заступник міністра знов уважно подивився на першу сторінку. – Отже, документ датований тридцятим травня.

Він вів пальцем по рядку, перекладаючи з німецької:

– «Моїм непохитним рішенням є знищення Чехословаччини в найближчому майбутньому шляхом проведення військової кампанії». Звучить цілком по-гітлерівськи. Власне, це майже дослівно те, що він заявив Горесу Вілсону сьогодні вранці. – Кедоген відкинувся на спинку крісла. – Тож, якщо припустимо, що документ достовірний, а я думаю, що так і є, постає три принципові запитання: хто передав його нам, нащо його нам передали і, найголовніше, чому його передали саме вам?

І знов Легат відчув себе винним, наче просто отримання документа ставило під сумнів його лояльність. Він би краще не замислювався над тим, звідкіля той узявся.

– Боюся, я не здатний відповісти на ці запитання.

– Якщо йдеться про те, хто це зробив, то ми знаємо напевно, що існує якась опозиція Гітлеру. Кілька супротивників режиму контактували з нами з минулого літа, заявивши, що ладні повалити нацистів за умови нашої твердої позиції по Чехословаччині. Не знаю, наскільки це згуртована група: зменька невдоволених дипломатів та аристократів, які мріють про відродження монархії. Це вперше ми отримуємо від них щось конкретне, хоча в листі для нас немає майже нічого нового. Гітлер хоче знищити Чехословаччину й зробити це швидко – це не новина.

Він зняв окуляри й посмоктав дужку. Безсторонньо вивчав Легата.

– Коли ви востаннє були в Німеччині?

– Шість років тому.

– Підтримуєте зв'язок з ким-небудь там?

– Ні. – Тут Легат, принаймні, говорив правду.

– Пригадую, після першого призначення до Головного департаменту ви були у Відні, так?

– Так, сер. З тридцять п'ятого по тридцять сьомий.

– Лишилися там друзі?

– Друзі... ні. У нас була маленька дитина, і дружина чекала на другу. Нам своїх турбот вистачало.

– Щодо німецького посольства в Лондоні – знаєте когось зі штату?

– Власне – ні.

– Тоді я не розумію. Звідки німці можуть знати, що ви працюєте на Даунінг-стріт № 10?

Легат стеновав плечима:

– Може, від дружини? Її інколи згадують у світській хроніці. І мое ім'я миготить.

Г'ю знімав і зашарівся, бо пригадав, як якогось тижня «Дейлі експрес» написала про вечірку у леді Коулфакс, де згадала про нього як «про одну з найбільш обдарованих молодих зірок Форин-офісу серед помічників ПМ».

– Світська хроніка? – Постійний заступник міністра повторив назву рубрики з неприязню, ніби мав справу з чимось бридким, до чого варто не торкатися. – Що за непотріб?

Легат не міг зрозуміти, жартує той чи ні. Але перш ніж устиг відповісти, пролунав стукіт у двері.

– Увійдіть!

Міс Мачент принесла теку:

– Шойно доправили телеграму з Берліна.

– Нарешті! – Кедоген трохи не вирвав теку в неї з рук. – Я на неї увесь вечір чекаю.

Знову він поклав документ на стіл і схилив над ним велику голову, читаючи з такою напругою, що здавалося, ось-ось впаде на сторінку. Він бубонів:

– Сволота... сволота... сволота!

З самого початку кризи заступник міністра не йшов з роботи раніше півночі. Легат дивувався, як той витримує таке напруження. Нарешті Кедоген підвів погляд:

– Останні новини від Гітлера. ПМ має побачити це негайно. Ви повертаєтеся до себе?

– Так, сер.

Кедоген поклав телеграму назад у теку й дав Г'ю.

– Що стосується іншої справи, я залучу відповідних фахівців і подивлюся, що вони скажуть. Упевнений, завтра вони схочуть поспілкуватися з вами. Обдумайте все як слід. Спробуйте зрозуміти, хто за цим стоїть.

– Так, сер.

Кедоген потягнувся за іншою текою.

?

Згідно з протоколами кабінету, телеграма № 545 з Берліна (лист прем'єр-міністрові від рейхсканцлера) була передана Чемберлену відразу після 22:00. Усі місця навколо столу в залі засідань були зайняті: двадцять міністрів, не беручи до уваги Гореса Вілсона, який як особливий радник доповідав про зустріч з Гітлером, а також секретаря Кабінету міністрів Едварда Бриджеса, педантичного очкарика, батько якого був поетом-лауреатом. Більшість палила. Одне з великих підйомних вікон у садок підняли, щоб зала трохи провітрювалася від чаду сигар, люльок і сигарет. Теплий нічний легіт час від часу ворухив папери, розкидані на столі й на килимі.

Коли Легат увійшов, виступав лорд Галіфакс. Г'ю потихеньку наблизився до прем'єр-міністра й поклав перед ним телеграму. Чемберлен, який слухав міністра закордонних справ, подивився і кивнув Легату та легким порухом голови звелів йти і сісти серед інших службовців попід стіною в протилежному кінці зали. Два стільці займали стенографісти з секретаріату Кабінету міністрів, які зосереджено писали, а на третьому сидів Клеверлі. Підборіддя йому звисало на груди, руки й ноги схрещені, права нога злегка тремтіла. Коли Легат сів поруч, він похмуро озирнувся, нахилився й прошепотів:

– Що це?

– Відповідь Гітлера.

– Що він пише?

- На жаль, я не подивився.

- Упущення з вашого боку. Сподіваймося на хороші новини. Боюсь, у бідного ПМ багато клопоту.

Легату навскоси було добре видко Чемберлена. Той надів окуляри й читав листа Гітлера. Г'ю не бачив Міністра закордонних справ, який сидів навпроти ПМ, зате його голос був упізнаваний за розлогим «р» і повчальним тоном, ніби промовляв він з невидимої кафедри.

- ... і тому я з величезним жалем не можу після зрілого розсуду підтримати прем'єр-міністра у цьому конкретному випадку. Мені важко дати згоду на відправлення телеграми в редакції сера Гореса. Сказати чехам негайно віддати свою територію під загрозою застосування сили, як на мене, означатиме повну капітуляцію.

Він зробив паузу й випив ковток води. Атмосфера за столом відчутно згущувалася. Святий Лис скинув маску! Декілька міністрів навіть подалися вперед, аби впевнитися, що правильно все розчули.

- Я цілком розумію, - вів далі Галіфакс, - що, якщо ми не відішлемо телеграму сера Гореса, наслідки можуть бути жахливі для мільйонів людей, включаючи наших співвітчизників. Війна може стати неминучою. Але ми просто не маємо права спонукати чехів до того, що вважаємо неправильним. Сумніваюся також, що палата громад погодиться з таким рішенням. Й останнє - і для мене це основна сутність справи: ми не можемо дати чехам гарантій, що німецька армія задовольниться виходом на кордон Судетів і не окупує всю країну.

Усі погляди звернулися на Чемберлена. У профіль кущисті сиві брови й вуса здавалися наїжаченими, ніс, схожий на яструбиний дзьоб, ніби приймав виклик. ПМ не любив, коли йому суперечили.

Легату було цікаво, чи не втратить прем'єр рівновагу. Такого Г'ю ще не бачив. Казали, що інколи видовище було вражаючим. Але Чемберлен натомість сказав з прохолодою:

- Міністр закордонних справ щойно навів поважні й, можливо, навіть переконливі аргументи проти моєї пропозиції, хоча мені здається, це останній шанс, що залишився в нас. - Він обвів поглядом присутніх за столом. - Але якщо така загальна думка колег...

Прем'єр зробив вичікувальну паузу, як аукціоніст, котрий сподівається на остаточну пропозицію. Усі мовчали.

- Якщо така загальна думка, - повторив він, і в голосі його чулася гіркота поразки, - то я готовий підкоритися. - Він поглянув на Гореса Вілсона. - Телеграма не буде послана.

Почали соватися стільці, зашурхотіли папери - гомін мирних людей, які неохоче готувалися до війни. Крізь шум пролунав голос прем'єр-міністра. Він ще не закінчив.

– Перш ніж ми продовжимо, я мушу поінформувати кабінет про щойно отриману відповідь від гера Гітлера. Думаю, доречно зачитати її вам.

Деякі з найбільш улесливих членів уряду – лорд-канцлер Моем, «Пропасниця» Моррісон з Міністерства сільського господарства – вибухнули вигуками: «Авжеж! Цілком!»

Прем'єр-міністр узяв телеграму.

«Шановний містере Чемберлене! Під час наших бесід я ще раз повідомив сера Гореса Вілсона, який передав мені Вашого листа від двадцять шостого вересня, про мое остаточне рішення...»

Вимоги Гітлера з вуст Чемберлена збивали з пантелику. Вони здавалися цілком резонними. Та й чому чеський уряд має заперечувати проти негайної окупації німцями територій, які вони в принципі вже погодилися передати Німеччині?

«Це лишень захід безпеки, покликаний гарантувати швидке й легке досягнення остаточного врегулювання».

Коли чехи скаржилися на втрату прикордонних оборонних споруд, світ розумів, що вони лише зволікають.

«Якщо чекати на набуття чинності остаточного врегулювання, коли Чехословаччина збудує нові фортифікації на теренах, що залишаться в неї, процес затягнеться на місяці й роки».

І так далі. Створювалося враження, ніби Гітлер бере участь у нараді за столом кабінету й викладає свою позицію. Закінчивши, прем'єр-міністр зняв окуляри.

– Як бачите, послання викладене в дуже обережних виразах і потребує часу для аналізу, але воно не позбавляє мене надії.

Дафф Купер, перший лорд адміралтейства, відразу кинувся в бій:

– Навпаки, прем'єр-міністре, Гітлер не поступився жодним пунктом!

Це був зухвалець, від якого навіть опівдні несло перегаром, духом сигар і парфумів чужих дружин. Обличчя його розчервонілося. Легат не знав, гнів тому причиною чи спиртне.

– Може й так, – сказав Галіфакс. – Примітно проте, що він і не зачинив за собою двері. Насамкінець він запрошує прем'єр-міністра й далі докладати зусилля для збереження миру.

– Так, але ця думка ледь тепліє: «Залишаю Вам вирішувати, чи варто це продовжувати». Насправді він так не думає. Він просто намагається перекласти провину за свою агресію на чехів.

– Що, до речі, само собою не позбавлено сенсу. З цього випливає, що навіть Гітлер відчуває неможливість для себе ігнорувати думку світового співтовариства.

«Тільки-но подивіться, як Святий Лис заплутує сліди, – думав Легат. – Хвилину тому – за війну, тепер – за мир».

Чемберлен сказав:

– Дякую, міністре. – Тон у нього був прохолодний; зрозуміло, він не пробачив Галіфаксові. – Вам мої переконання відомі. Я маю намір працювати задля миру до останнього моменту. – Він озирнувся через плече, щоб глянути на годинник. – Час спливає. Мені слід підготуватися до завтрашнього виступу в парламенті. Безперечно, доведеться піти далі, ніж у сьогоднішньому вечірньому радіовиступі. Палату громад слід поінформувати про наше попередження Гітлеру, зроблене вранці. Пропоную спільно домовитися про риторику мого виступу.

Упіймавши погляд Легата, прем'єр кивнув йому, даючи знак підійти:

– Розшукайте, будь ласка, примірник учорашньої промови Гітлера. Принесіть його мені після засідання кабінету.

Єдина версія промови Гітлера, яку Легату вдалося роздобути, була опублікована в ранковому випуску «Таймс». Він сидів за своїм столом і руками розгладжував шпальти власного примірника газети. Здавалося, минула вічність, відколи він сидів у ресторані «Ріца» й чекав на Памелу. Г'ю згадав раптом, що обіцяв подзвонити їй у село. Поглянув на телефон. Мабуть, уже надто пізно. Діти, напевно, у ліжку, а Памела – випила зайвий коктейль і посварилася з батьками. Страхіття нинішнього дня далось взнаки: зіпсований обід, робітники в Грін-парку, повітряні кулі над Темзою, протигази для дітей, автівка, що від'їхала від торця на Норт-стріт... А завтра буде ще гірше. Завтра німці почнуть мобілізацію, а його викличе на допит таємна служба розвідки. Тих хлопців спекатися не так просто, як Кедогена. У них є досье на нього.

Почулися голоси. Схоже, засідання кабінету закінчилося. Г'ю встав і підійшов до дверей. Міністри виходили в коридор. Зазвичай після засідання лунав сміх, плескання по спині, іноді навіть спалахували суперечки. Зараз нічого такого не було. Декілька міністрів тихо бесідували, але більшість політиків ішли, похиливши голову, і виходили з № 10 поодиночки. Легат бачив високого самотнього Галіфакса: він одяг казанок і взяв із стійки парасольку. Крізь відчинені двері блискали вже знайомі білі спалахи й звучали вигуки з питаннями.

Почекавши, коли, на його думку, прем'єр-міністр залишиться сам, Легат увійшов до зали засідань. Вона була порожня. Сміття й застояний дух тютюнового диму нагадали йому залу очікування на залізничному вокзалі. Праворуч двері кабінету Клеверлі були напіввідчинені. Г'ю чув, як радяться секретар Кабінету міністрів і головний особистий секретар. Ліворуч двері до кабінету Гореса Вілсона були замкнені. Він постукав і почув голос Вілсона, що пропонував увійти.

Вілсон сидів за бічним столиком і додавав содову з сифона в дві склянки з напоєм, схожим на бренді. Прем'єр-міністр розвалився у кріслі, витягнувши

ноги й звисивши руки з боків. Очі в нього були заплющені. Коли Легат увійшов, вони розплющилися.

– Боюсь, прем'єр-міністре, розшукати промову мені вдалося тільки в «Таймс».

– Гарзд. Там я її і читав. Боже!

Застогнавши від виснаження, він насилу підвівся з глибокого крісла. Ноги погано його слухалися. Він узяв газету, розкрив на шпальті з промовою, поклав на стіл Вілсона, дістав з нагрудної кишені окуляри й забігав очима по колонках. Рот його трохи відкрився. Вілсон підійшов від бічного столика й люб'язно запропонував Легату келих. Г'ю похитав головою:

– Ні, дякую, сере Горесе.

Вілсон поставив келих поряд з прем'єр-міністром. Він подивився на Легата і злегка вигнув брову. Було щось шокує в цій співучасті: він ніби пропонував з гумором ставитися до літньої людини.

– Ось воно! – вигукнув Чемберлен. – «Нам не знайти в усій Європі такої великої держави на чолі з людиною, яка краще розуміла б біду нашого народу, ніж мій великий друг Беніто Муссоліні. Ми ніколи не забудемо ні те, що зробив він нині для нас, ні позицію італійського народу. Якщо така біда спіткає Італію, я звернуся до німців і попрошу зробити для італійців те, що італійці зробили для нас».

Прем'єр-міністр посунув газету до Вілсона, щоб той зміг прочитати. Потім узяв келих і зробив ковток.

– Розумієте, що я маю на увазі? – запитав він.

– Розумію.

– Гітлер відверто не бажає прислухатися до мене, зате цілком може послухатися Муссоліні.

Прем'єр сів за стіл, узяв бланк Даунінг-стріт № 10 для нотаток і вмочив перо у каламар. Зробив паузу, щоб відпити ще ковток, замислено подивився перед собою й почав писати. Невдовзі, не підводячи голови, Чемберлен сказав Легату:

– Негайно віднесіть це шифрувальникам Міністерства закордонних справ, і нехай вони відразу ж телеграфують послові лордові Перту в Римі.

– Буде зроблено, прем'єр-міністре.

Вілсон запитав:

– Якщо ви вже пишете послові, то чи не варто поінформувати Форин-офіс?

– До біса Форин-офіс! – Прем'єр-міністр промокнув написане. Тоді обернувся й всміхнувся Легату: – Будь ласка, забудьте, що чули останнє зауваження. –

Він подав йому листа. – А коли впорається з цим, ми попрацюємо над моєю промовою в парламенті.

За хвилину Легат прямував через Даунінг-стріт до Міністерства закордонних справ. Вулиця була порожня. Натовп розійшовся. Важкі хмари над Лондоном сховали місяць і зірки. До півночі залишалася година.

6

Чи буде війна, чи ні, а вогні на Потсдамер Пляц ще горіли. Баня Хаус Фатерланд з його кінотеатром УФА й величезною кав'ярнею освітлювалася візерунками з чотирьох тисяч лампочок. Навпроти бані на ілюмінованому рекламному щиті – актор-кінозірка з блискучим чорним волоссям та обличчям заввишки десять метрів палив македонську сигарету «Перфект».

Хартманн почекав, поки проїде трамвай, потім перейшов вулицю й пішов до Банхоф Ванзее. Через п'ять хвилин він уже сидів у приміській електричці й мчав крізь ніч на південний захід. Під стук коліс йому ніяк не вдавалося позбутися відчуття, що за ним стежать, хоча його вагон – він сів до останнього – був порожній, якщо не рахувати пари п'яниць та штурмовика, який читав «Фолькішер Беобахтер». П'яниці вийшли в Шонебергу, віддавши йому чолом на виході, і залишився тільки штурмовик. Міські вогні пригасали. Навколо, подібно таємничим озерам, розлилася п'ятьма. Хартманн здогадався, що це парки. Час від часу електричка здригалась і розпорскувала блакитні спалахи електричних іскор. Вони зупинялися на станціях Фріденау та Фоербаштрассе – автоматичні двері відчинялися на порожні платформи. Нарешті на під'їзді до Штегліца штурмовик склав газету й підвівся. Ідучи до дверей, він зачепив Хартманна. Від нього відгонило потом, пивом і шкірою. Він устроїв великі пальці за ремінь і звернувся до Хартманна. Набрякле тіло гітлерівця в коричневому мундирі погойдувалося в такт електричці; він нагадав Паулю грубу лялечку, що ось-ось розкриється.

– Ті хлопці були огидні.

– Ну, не знаю. Вигляд у них був безвинний.

– Ні, їм місце за ґратами.

Двері відчинилися, і штурмовик подибав на платформу. Коли електричка рушила, Хартманн озирнувся у вікно й побачив, як той зігнувся, вперся руками в коліна й бліє.

Тепер дерева підступали близько до колії. Миготіли стовбури сріблястих беріз, відсвічуючи в темряві. Можна було уявити себе в лісі. Пауль притискався щокою до холодного віконного скла й думав про дім, про дитинство, про літні табори, про пісні біля багаття, про «Вандерфогель» і «Нібелунгенбунд», про шляхетну еліту й порятунок нації. Раптом йому стало весело. Ще кілька пасажирів зійшли на Ботанішер Гартен, і він відчув нарешті, що залишився один. На наступній зупинці, Ліхтерфельде Вест, аж до самого зачинення дверей він був єдиною людиною, яка скочила на платформу,

і тоді з вагону попереду з'явився чоловік, який встиг протиснутися у вузьку щілину. Коли потяг рушив, той озирнувся через плече, і Хартманнові впало в очі бруталне лице з важкою щелепою. У Ліхтерфельді розташувалися казарми охоронців фюрера «Лібштандарте СС Адольф Гітлер»; можливо, це офіцер, що повертався з відпустки. Чоловік нахилився, щоб зав'язати шнурки, і Пауль швидкою ходою проскочив повз, піднявся сходами, пройшов через порожню станцію із зачиненим віконцем квиткової каси й вийшов на вулицю.

Дорогу він запам'ятав, перш ніж піти з роботи: праворуч, праворуч, четвертий поворот ліворуч, але інстинкт підказував йому зачекати. Хартманн перетнув брукований майдан, що знаходився перед станцією, і зупинився на порозі лавки різника на протилежному боці. Станція мала ексцентричний вигляд. Її спорудили в минулому сторіччі на манір італійської вілли. Пауль відчув себе шпигуном у чужій країні. Через пів хвилини з'явився його попутник: повагався, озирнувся, наче шукав Хартманна, а тоді завернув праворуч і зник. Пауль почекав ще п'ять хвилин, потім рушив далі.

Приємне буржуазне передмістя потопало в листі – невідповідне місце для змовників. Більшість мешканців уже спала, позачинявши віконниці. Декілька собак брехало, коли він ішов повз них. Він не розумів, чому Остер призначив їм зустріч тут. Пауль пішов по Кенігсбергер Штрассе й повернув на Гете Штрассе. Номер дев'ять виявився простим будинком з подвійними дверима – у таких віллах живуть службовці банку або директори шкіл. Світла у вікнах фасаду не було, і несподівано він подумав, що це пастка. Зрештою, адже Кордт нацист. Він багато років працює на Ріббентропа. Проте й Хартманн – член партії: якщо хтось хотів зробити кар'єру, мав стати партійцем. Пауль відкинув підозри, відчинив дерев'яну хвіртку, пройшов стежкою до чільних дверей і натис кнопку дзвінка.

Інтелегентним голос хтось мовив:

– Назвіться.

– Хартманн. Міністерство закордонних справ.

Двері відімкнули. На порозі стояв лисий чоловік років шістдесяти. Глибоко посаджені великі круглі меланхолійні блакитні очі. Прямо під лівим куточком губ видно невеликий дуельний шрам. Обличчя було правильне, інтелегентне. Сірий костюм, блакитна краватка – чоловік цілком міг бути професором.

– Бек, – сказав він і простягнув руку.

Міцно й далі тримаючи Хартманна за руку, Бек втягнув його до будинку, потім зачинив і замкнув двері.

«Боже! – подумав Хартманн. – Людвіг Бек! Генерал Бек, начальник генштабу».

– Сюди, прошу. – Бек провів його коридором до кімнати в задній частині будинку, де зібралося пів десятка чоловіків. – Наскільки розумію, ви знайомі з більшістю з цих джентльменів.

– Дійсно, – Хартманн кивком привітав усіх.

Як напруга кількох останніх місяців зістарила їх! Серед присутніх – канцелярист Кордт, що його брат Тео служив повіреним у справах у посольстві в Лондоні, теж належав до опозиції і так ненавидів Ріббентропа, що ладен був ризикнути життям, аби зупинити його, полковник Остер, заступник начальника військової розвідки, привабливий кіннотник, що був вождем змови, якщо така строката група могла мати вождя, Ганс Бернд Гізевіус, граф фон Шуленбург з Міністерства внутрішніх справ і Ганс фон Донаньї з Міністерства юстиції. Шостого учасника Пауль не знав, але той його впізнав. Це був той самий пасажир електрички, який зав'язував на станції шнурки.

Остер помітив його здивований погляд.

– Це капітан Фрідріх Хайнц. Не думаю, що ви його знаєте. Він з мого штату в абвері. Наша «людина дії», – додав полковник з усмішкою.

У цьому Хартманн не сумнівався. У хлопця з абверу було обличчя боксера, учасника дуже багатьох боїв.

– Ми зустрічалися, – сказав Пауль. – Певним чином.

Він опустився на софу. У кімнаті було тісно й надто жарко. Оксамитові штори закривали вікно. Книжкові полиці вгиналися від книжок французькою й німецькою, а також від видань з філософії. На столі стояв графин з водою і кілька скляночок.

Остер сказав:

– Я вдячний генералу Беку за те, що він погодився зустрітися з нами сьогодні. Думаю, генерал хоче дещо сказати.

Бек сів на дерев'яний стілець, через що трохи підносився над іншими.

– Лише полковникові Остеру й герові Гізевіусу відомо те, що я скажу вам. – Голос у нього був сухий, різкий, чіткий. – Майже півтора місяця тому я подав у відставку з поста начальника Генерального штабу, протестуючи проти плану війни з Чехословаччиною. Ви могли не знати про цей мій вчинок, бо я обіцяв фюрерові не розголошувати це. Тепер я шкодую, що погодився на його прохання, але нічого не вдієш – я дав слово. Проте я підтримую контакти з моїми колишніми колегами у верховному командуванні й можу вам сказати, що там існує сильна опозиція. Настільки сильна, що якщо Гітлер віддасть завтра наказ про мобілізацію, то, думаю, існує серйозний шанс, що армія не послухається наказу та замість цього повстане проти режиму.

Запала тиша. Хартманн відчував, як посилося серцебиття.

Остер сказав:

– Очевидячки це все міняє. Тепер нам варто приготуватися до рішучих дій завтра. Кращого шансу в нас може не бути.

Кордт скептично спитав:

- І як відбудуватиметься цей «заколот»?
- За допомогою одного удару - арешту Гітлера.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (https://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=65717630&lfrom=362673004) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.